

UNI U

ESTUDI DE LES FORMES *UN* I *U* EN L'OBRA DE FABRA

Ana Sastre Gadea
Universitat de València

RESUM

El treball mostra que els dubtes que tenen les persones formades en l'ús de les formes *un* i *u* provenen de dos fets, u lingüístic (les variacions que hi han en la llengua viva) i l'altre extralingüístic (haver regulat les formes *un* i *u* d'una manera difuminada i poc coherent amb les estructures de la llengua). L'anàlisi (que es limita a obres de Fabra) indica quins són els conceptes que cal caracteritzar per a interpretar l'objecte d'estudi (modificadors quantitativs, qualificatius, qualificatius locatius, classificació dels quantitativs, pronom, article) i descriu quina estructura hi ha (que és fonètica i sintàctica, {*plen* > *ple*}, {*bon dia* / *dia bo*, *el més bo*}). Forma part de l'objecte d'estudi explicar per quin motiu s'han perdut les formes ordinals clàssiques (*set taules* / *taula setena* > *taula set*). El conjunt del treball també és una introducció a l'estructuració de les gramàtiques de Fabra i una aportació per a estudiar la seua actuació com a lingüiste.

Paraules clau: *un*, quantitativ, numeral, indefinit, ordinal, article, pronom, gramàtica.

ABSTRACT

Un and *u* forms in Pompeu Fabra's work

This paper states that the hesitation in the use of the indeterminate articles *U* and *Un* by schooled individuals have two origins. On the one hand, there is the linguistic element –variation in the spoken variety. On the other hand, there is the extralinguistic element –regulation for these two forms has always been unclear and incoherent with Valencian language structures. This analysis, limited to Fabra's work, identifies which concepts need to be characterised in order to interpret the element under study. This includes quantitative modifiers, qualifiers, locative qualifiers, the classification of quantifiers, pro-

nouns and articles. The article also describes the structure present – which is both phonetic and syntactic, {*plen* > *ple*}, {*bon dia* / *dia bo*, *el més bo*}. In this way, the study also refers to the reasons why classical ordinal forms like *set taules* / *taula setena* > *taula set* have been lost. The paper as a whole is thus an introduction to Fabra's grammar structures and a contribution to the study of his work as a linguist.

Keywords: *un*, *quantifier*, *numeral*, *indefinite article*, *ordinal*, *article*, *pronoun*, *grammar*.

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'este treball és analitzar les formes *un* i *u*, ja que a l'hora de parlar o d'escriure dubte moltes voltes sobre si usar *un* o *u*. Sé que en el valencià parlat hi ha una certa variació i, per tant, la norma deu derivar d'estudiar les estructures lingüístiques. A més, en la llengua viva s'usa molt *uno*, i també voldria deduir a quins mitjans podem recórrer per a suprimir eixa forma.

Les dades empíriques bàsiques que cal analitzar són les de (1a-d). En (1e), he posat el sistema a què pertany el pronom *u*:

1. Dades empíriques bàsiques amb les formes *un* / *u*
 - a. El primer adjectiu quantitatiu numeral
 - i. *Només han portat una cadira*
 - b. L'anomenat article indefinit, que prové de l'adjectiu numeral
 - i. *Ha vingut un xic que pregunta per tu*
 - c. Els adjectius ordinals
 - i. *Viu en la porta u*
 - d. El pronoms.
 - i. *Ha vingut u preguntant per tu.*
 - e. Sistema d'adjectius (*un*, *algun*, *ningun*, *quin*) i pronoms (*u* / *cada u*), *algú*, *ningú*, *qui*), diferent de les altres llengües romàniques (i, per tant, distintiu):

- i. Adjectius; *{un llibre, cada llibre}*, *algun llibre, ningun llibre* (clàssic i mantingut en una gran part del valencià, al costat de *cap*),
¿Quin llibre vols?
- ii. Pronoms: *u (d.i)*, *Dóna un llibre a cada u*, *¿Ha vingut algú?*, *No ha vingut ningú*, *¿Qui ha vingut?*

Seguint els consell del director del treball (Abelard Saragossà), convé començar la investigació per estudiar com va actuar Fabra a partir de 1912, ja que els autors anteriors dediquen poca atenció al tema:

2. Informació en dos gramàtiques del segle XIX

a. Ballot (1821: 8):

- i. «Si los adjectius serveixen pera contar, numerar ú ordenar, se diuhen numerals, y se divideixen en cardinals y ordinals. Los cardinals son: *hu, un, una, dos, tres* [...]»

b. Bofarull (1864: 83-91): només dedica una pàgina a la sintaxi.

- i. En la part dels «pronoms», no hi han dades sobre la dualitat *un / u* (p. 117).

c. Bofarull i Blanch (1867: 71): conté una part centrada en la sintaxi (ps. 67-90). La forma *u* apareix en les dates (*u de setembre*):

- i. En el capítol II («Del nombre»), afirmen que s'usen els cardinals en l'expressió de les dates: *set de maig, deu de juliol, lo vuyt de janer, als vint de juny*. Caldria recórrer a la forma *u* «cuando lleva la frase preposición y no artículo, v. g. *a hu de setembre*; de lo contrario debe usarse el ordinal, v. g. *al primer de febrer; lo primer d'agost*» (p. 71).

d. En les primeres gramàtiques de Fabra (1891 i 1898), no hi ha informació sobre la dualitat formal *un / u*.

- i. En (1891: §43: «adjetivos determinativos numerales»), tracta els ordinals, però no esmenta la forma *u*.
- ii. Dins dels «pronombres indefinidos», comenta *algú* i *ningú*, però no *u*, encara que sí que incorpora *un hom* (que «significa uno»): *Un hom vol fer-bo* (p. 69).

Saragossà m'ha informat que, històricament, hi han hagut vacil·lacions entre *un* i *u* en Catalunya. Així, en la llengua de Verdaguer apareix el pronom en les dos grafies (3a). També hi han hagut pressions a favor de la forma *un*. La principal gramàtica de la Renaixença sap que la llengua clàssica deia *cada u*, forma que també correspondria a la llengua dels autors del manual. En canvi, tenien la creença que «l'etimologia» faria preferible *cada un*, grafia que seria «més pròpia» (3b); això no obstant, eixa creença no té fonament (3b.ii):

3. Vacil·lacions (*a*) i pressions (*b*) en Catalunya a favor de *un*
 - a. En un mateix escrit (i amb poca separació), Verdaguer escriu *cada u* i *cada un* (Saragossà 2005: §1.4.4, 29-30):
 - i. *Tenint per cada hu una expressió amorosa* (p. 328)
 - ii. *Agenollats en terra l'esperàvam, cada un en son lloch* (p. 329)
 - b. Encara que els parlants dirien *cada u* i que eixa forma també seria la clàssica, convindria escriure *cada un* (*i*). Absència de fonament (*ii*):
 - i. «Aunque la costumbre hace que pronunciemos *cada hu* mejor que *cada un*, que es lo mas conforme á su etimología, es mas propio escribirlo de la última manera, á pesar de que en lo antiguo lo hallamos del otro modo; sin embargo, respetando la ley de la costumbre puede admitirse el *cada hu*. (Bofarull i Blanch 1867: 29)
 - ii. Les formes *un* i *u* depenen del mateix factor que *bon* i *bo*: de les estructures de la llengua (i, per tant, no deriven de «l'etimologia», aplicable a *bon* i *un*, a *bo* i *u*).

Analitzaré les gramàtiques de Fabra de 1912, 1918 i 1956, i també el seu diccionari (1932). L'objectiu és mirar si el gramàtic de Barcelona exposa de què depèn l'aparició de les formes *un* i *u*, de manera que explique als lectors normes clares i fonamentades. L'aclariment d'eixe objecte d'estudi permetrà encarar-se a un altre: analitzar de quina manera els autors posteriors a Fabra han interpretat la seua actuació.

He de manifestar que, sense l'ajuda incansable i la informació generosa d'Abelard Saragossà, no hauria pogut fer este treball.

2. FABRA (1912)

2.1. PARTS DE LA GRAMÀTICA

En la gramàtica de 1912, les dades empíriques que hem de tractar apareixen molt disperses, de manera que convé reproduir l'índex per a explicar com actua el nostre autor. La major part de les gramàtiques no separen la sintaxi i la morfologia. En canvi, Fabra ho fa (2-3):

1. Fonètica: capítols I-VI
 - a. «Pronunciación: vocales y consonantes catalanas».
 - b. «Pronunciación: vocales contiguas».
 - c. «Pronunciación: grupos de consonantes».
 - d. «Pronunciación: enlaces».
 - e. «Correspondencias entre las vocales castellanas y las catalanas».
 - f. «Correspondencias entre las consonantes castellanas y las catalanas».
2. Morfologia: capítols VII-XIII
 - a. «Verbos de la primera conjugación».
 - b. «Verbos de la segunda conjugación».

- c. «Verbos de la tercera conjugación».
 - d. «Conjugación de los verbos *anar, aver, cabre, ésser, estar, fer, poder, saber, tenir, venir, veure y voler*».
 - e. «Formación del plural».
 - f. «Formación del femenino en los adjetivos».
 - g. «Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido».
3. Sintaxi: capítols XIV-XX
- a. «Tiempos compuestos. Significación y empleo de los tiempos».
 - b. «Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres».
 - c. «Complementos del verbo. Predicativo».
 - d. «Determinación circunstancial (Preposiciones y adverbios)».
 - e. «Proposiciones atributivas y completivas».
 - f. «Conjunciones».
 - g. «Observaciones sobre el empleo de las voces *no, cap, ningú, res, enlloc, mai, gens y pas*».
4. Formació de paraules: capítols XXI-XXVII
- a. «Formación del femenino en los substantivos. Género de los substantivos».
 - b. «Substantivos derivados de otros substantivos».
 - c. «Substantivos derivados de adjetivos».
 - d. «Substantivos derivados de verbos».
 - e. «Adjetivos derivados. Numerales ordinales».
 - f. «Verbos derivados».
 - g. «Voces compuestas».

Com podem comprovar, la flexió verbal s'estudia tant en la morfologia (2a-d) com en la sintaxi (3a). Igual passa en els adjectius i els pronoms (2g, 3b). Més avant (§2.4), vorem que eixa distribució té efectes negatius en el tractament de la dualitat *un / u*. El femení del nom apareix en la formació de pa-

raules (4a), mentres que el femení de l'adjectiu es troba on és previsible (en la morfologia, 2f).

Pel que fa al nostre objecte d'estudi, es troba en la morfologia (5a), en la sintaxi (5b) i en la formació de paraules (5c):

5. Estudi de les formes *un / u*
 - a. C. XIII, «Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido» (morfologia, 2g)
 - b. C. XV, «Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres» (sintaxi, 3b)
 - c. C. XXV, «Adjetivos derivados. Numerales ordinales» (formació de paraules, 4e)

2.2. LA DUALITAT *UN / U* EN ELS ADJECTIUS NUMERALS

El concepte *adjectiu numeral* és més simple que el contingut semàntic de l'article, ja que els adjectius numerals es formen amb la unitat i l'operació de sumar ($u + u = \text{dos}$, etc.). En canvi, l'article té un valor notablement abstracte ('entitat coneguda del receptor'). Eixa diferència explica que l'article apareix tard en l'evolució de les llengües (com ara, el llatí encara no l'havia creat). Com que hem d'anar dels conceptes simples als complicats, haurem de deduir que cal estudiar els adjectius numerals abans que l'article, com fa Saragossà (2003: §2.2 i §2.4). Hi ha una segona raó per a tractar primer els adjectius numerals: el fet que hem habilitat el primer adjectiu numeral per a que complemente l'article (6b):

6. Orde en què cal estudiar els adjectius numerals i l'article: dos raons (Saragossà 2003: §2.2 i §2.4)
 - a. Els adjectius numerals són més simples que l'article:

- i. Adjectius numerals: unitat més suma (u + u = dos, etc.).
 - ii. L'article indica que l'entitat de què li parla l'emissor ja la coneix (*b.i*).
- b. Hem habilitat el primer adjectiu numeral per a que complemente l'article: indica que el receptor no coneix l'entitat de què li parlen, de manera que aprofita per a presentar entitats en el discurs:
- i. *Ahir, vaig topar amb un captaire anant per la plaça de la Mare de Déu. En mirar-lo, EL CAPTAIRE em va fer un somriure, cosa estranya en les ciutats, que tenen una vida tan poc col·lectiva o social* (Saragossà 2003: §2.4.3)

He fet l'explicació anterior perquè Fabra (1912) actua com molts altres autors: tracta primer l'article (7d) i en acabant els adjectius numerals (7f):

7. L'article (*d*) i els adjectius numerals (*f*) en Fabra (morfologia, capítol XIII, «Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido»)
- a. «Pronombres personales»
 - b. «Posesivos»
 - c. «Demostrativos»
 - d. «Artículo definido»
 - e. «Interrogativos y relativos»
 - f. «Numerales»
 - g. «Indefinidos»

Quan els lectors acaben de llegir la informació que el gramàtic de Barcelona exposa sobre l'article (8a), veuen que no parla del seu contingut semàntic, de manera que no hi ha teoria. El comentari es reduïx a les formes:

8. L'article en Fabra (1912); característiques (*b-c*)
- a. «El artículo definido es: lo* el, la la, los los*, les las. El artículo masculino lo es reemplazado por l' cuando le sigue un nombre que empieza por vocal, (Ej. l'any, l'uyl, l'ome, [...]). El artículo femenino la suele reemplazarse por l' cuando le sigue un nombre que empieza por vocal (Ej. l'anima, l'erba, l'oliba, [...]).» (Fabra 1912: §101)
 - b. Característiques teòriques
 - i. No hi ha teoria (el contingut semàntic de l'article); només parla de les formes de l'article.
 - ii. No tracta *l'article indefinit*, expressió implicada per la que usa («article definit»)
 - c. Operacions que cal fer en el tractament de *un*
 - i. Explicar l'habilitació del primer adjectiu numeral com a complement de l'article (6b, *Ha vingut un xic preguntant per tu*).
 - ii. Justificar la creació de *uns* i *unes*, que és propi de les llengües romàniques ibèriques.

Per una altra banda, l'expressió *article definit* comporta un *article indefinit*. Però el nostre autor no parla de la paraula que complementa l'article. Eixa absència fa que no apareguen dos operacions necessàries: explicar l'habilitació del primer adjectiu numeral com a complement de l'article (8c.i) i la creació de *uns* i *unes*, que és pròpia de les llengües romàniques peninsulars (8c.ii).

Quan els lectors segueixen llegint la informació dels «Pronombres, adjectivos determinativos y artículo definido» (7) i arriben als adjectius numerals, veuen que la teoria segueix absent (com exposa el contingut de 9b.i). Per un altra banda, si Fabra situa els adjectius ordinals en la formació de paraules (§2.1, 4e), ¿és coherent que també els tracte en la morfologia (9b)? Ell apel·la a la «forma» («cuya forma se estudia en el § 185»), però no diu res sobre el concepte en la informació de (9b): només que tenen dos terminacions:

9. Els adjectius numerals en Fabra (1912). Teoria (*b*)
- a. «Los numerales cardinales son adjetivos de una terminación (Ej. Sis omes, Sis dones), excepto *un*, *dos* y el plural *cents*, cuyos femeninos son *una*, *dues* ó *dugues* y *centes* (Ej. Dos omes, Dugues dones).
 - b. »Los numerales ordinales y partitivos (cuya forma se estudia en el § 185) son adjetivos de dos terminaciones (Ej. Setzé, décimo sexto y dieciseisavo, setzena, dècima sexta y dieciseisava (plural masc. setzens, plural fem. setzenes).» (Fabra 1912: 131)
 - c. Característiques teòriques
 - i. L'autor no definix cap dels conceptes usats (adjectius numerals, numerals cardinals, numerals ordinals i partitius).
 - ii. En el manual, Fabra posa els adjectius ordinals en la formació de paraules (§2.1, 4e), com es veu en la remissió («cuya forma se estudia en el §185»).

Si ara mirem la informació sobre els numerals des del punt de vista de la dualitat *un* / *u*, constatarem que no tracta el marc en què històricament ha existit la forma *u*, de manera que no argumenta quina opció de les dos quadra amb les estructures de la llengua:

10. Els adjectius numerals en Fabra (1912): no tracta l'estructura històrica que ha engendrat la forma *u*. Efecte: no explica quina opció està d'acord amb les estructures de la llengua
- a. ¿*El València i el Madrid van dos a u* o *El València i el Madrid van dos a un*?
 - b. ¿*Baixava els escalons d'u en u* o *Baixava els escalons d'un en un*?
 - c. ¿*Entraven u a u* o *Entraven un a un*?
 - d. ¿*De melons, només en vullc u* o *De melons, només en vullc un*?
 - e. ¿*Dóna-me'n u d'aquells* o *Dóna-me'n un d'aquells*?

2.3. LA DUALITAT UN / U EN ELS ADJECTIUS ORDINALS

Hem vist que, quan el nostre autor esmenta els adjectius ordinals en els adjectius numerals, remet a la part de la formació de paraules. Abans de reproduir la informació de Fabra, observarem que els adjectius ordinals tenen una forma que prové dels numerals, però no són adjectius numerals, ja que no expressen una quantitat (11a), sinó on es troba l'entitat de què parlem (11b). Seguint les observacions de Saragossà (2003: §2.3.2), els ordinals no formen part dels adjectius qualificatius que expressen una qualitat interna, sinó dels que indiquen una qualitat externa: comuniquen en quin espai es troba l'entitat de què parlem (11c):

11. Adjectius numerals i adjectius ordinals

- a. Els numerals expressen una quantitat
 - i. *sis taules*: hi ha una quantitat de taules, resultat de sumar sis voltes la unitat
- b. Els ordinals no expressen cap quantitat, sinó el lloc en què es troba un objecte
 - i. *taula sisena*: no hi han sis taules, sinó una taula que es troba en la posició que fa sis.
- c. Els adjectius ordinals formen part dels modificadors qualificatius que situen en l'espai (Saragossà 2003: §2.3.2)
 - i. *taula següent / taula anterior / taula del cantó*

Per una altra banda, els adjectius numerals es diuen *cardinals* perquè aprofiten per a formar uns altres paraules numerals, que a voltes són noms i a voltes són adjectius (els partitius, els multiplicatius i els col·lectius). Mirem com ho exposa Saragossà:

12. Adjectius numerals cardinals: font de les paraules partitives, multiplicatives i col·lectives

- a. «Els adjectius numerals que hem tractat (*u, dos, tres...*, §2.2.3) s'anomenen cardinals, ja que són els fonamentals: les nocions i formes a partir de les quals creem tots els altres numerals, que són els multiplicatius, els partitius i els col·lectius.» (Saragossà 2003: §2.6.5)
- b. *Han portat doble cadires que ahir*
- c. *Han portat mig porc*
 - i. *un cinqué del porc = una cinquena part del porc*
- d. *Han vingut una vintena d'alumnes*

L'absència de teoria facilita que Fabra tracte els adjectius ordinals com a «numerals ordinals» (13a). A més, en l'espai dedicat als adjectius ordinals tracta els partitius, que no són ordinals, sinó numerals. La causa de la confusió deu estar en focalitzar les formes, ja que els adjectius numerals partitius provenen de les formes ordinals (13b.i). D'adjectius multiplicatius, en tenim pocs (*doble, triple...*), però convé tractar-los:

13. Tractament dels adjectius ordinals en Fabra (dins de la formació de paraules, §2.1, 4e)

- a. «Los numerales ordinales, con excepción de los cuatro primeros (*primer, segon, tercer* o *terç y quart*), se forman añadiendo a los cardinales correspondientes el sufijo *-è*, femenino *-ena*: *cinc, cinquè; sis, sisè; [...] vint-i-u o vint-i-un, vint-i-unè; [...]*. Estos numerals en *-è* son al mismo tiempo partitivos: *quinzè*, por ej., significa décimoquinto o quinzavo». (Fabra 1912: 257-258).
- b. Característiques teòriques
 - i. L'absència de teoria fa que Fabra qualifique els adjectius ordinals com a «numerals ordinals».

- ii. La focalització de les formes facilita ajuntar els qualificatius ordinals i els numerals partitius.
- iii. Els numerals multiplicatius es queden fora de la gramàtica.

Si tornem a mirar les paraules sobre els adjectius ordinals (13a), trobarem la forma *u*: «*u*: *vint-i-u* o *vint-i-un*». No hi ha més observacions ni més argumentacions. Davant d'això, un lector es fa les preguntes següents:

14. Forma *u* en els adjectius ordinals: absències en Fabra (1912)

- a. ¿S'aplica al número *u* i a qualsevol compost (21, 31..., 101, 121..., 1001...)?
 - i. Quan el nom és femení, ¿com hem d'actuar: *porta vint-i-u* / o *porta vint-i-una*?
- b. ¿Conviu amb la forma *un* («*u*: *vint-i-u* o *vint-i-un*»)?
- c. ¿Quines estructures de la llengua fonamenten la resposta?
- d. Quan elidim el nom (o quan està en el·lipsi), ¿com hem d'actuar?
 - i. *Vingué el dia u de maig* / *Vingué {l'u / l'un} de maig*

Per una altra banda, convé preguntar-se per què hem perdut les formes històriques (*taula setena*) i si això és un empobriment:

15. La pèrdua de les formes històriques ¿és un empobriment?

- a. *el dia segon de juny* / *el dia dos de juny*
- b. *porta trentena* / *porta trenta*

Si tornem a llegir la informació de (13a), comprovarem que Fabra actua com si la llengua viva no haguera canviat la forma dels adjectius ordinals (*el dia segon de juny*) per la forma dels adjectius numerals (*el dia dos de juny*).

1.1 Els adjectius ordinals dins dels numerals

Hem observat més amunt que la separació de la morfologia i la sintaxi té efectes negatius, ja que genera repeticions (§2.1). Les derivacions poc positives també afecten el nostre objecte d'estudi. Quan un lector arriba a la sintaxi i llig el capítol XV («Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres», §2.1, 3b), troba més informació sobre les formes *un* i *u*:

16. Informació sobre els «numerals» en la part de sintaxi (capítol XV, «Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres»; §2.1, 3b)
 - a. «Respecto a los numerales cabe notar: - En las expresiones *el uno de Mayo, el veinte y uno de Julio, el número uno, uno y dos hacen tres* y análogas, uno se traduce por u: *l'u de maig, el vint-i-u de juliol, el nombre u, u i dos fan tres.*» (Fabra 1912: 151)
 - b. Característiques teòriques
 - i. La teoria es substituïx per la comparació amb el castellà i parlar de «expressions anàlogues».
 - ii. Com a conseqüència de l'absència de teoria, Fabra focalitza les formes (en *a*, tot són formes numerals).
 - iii. Primer efecte de l'error: tracta valors ordinals com a «numerals».
 - iv. Segon efecte de l'error: separa informació sobre els ordinals que hauria d'haver tractat conjuntament (la de 13a i la d'ara).

Com els lectors poden comprovar, tota la informació de (16a) es referix als adjectius ordinals. Davant d'això, u es pregunta per quin motiu Fabra no va posar totes eixes dades a on tocava: dins de la informació dedicada als ordinals (13a). La resposta deu estar en l'absència de teoria. L'actuació que practica Fabra en la gramàtica de 1912 consistix en partir d'exemples del castellà, traduir-los i parlar de «expressions anàlogues». Si no exposem teoria, serà inevitable

que ens guiem per les formes. Com que en (16a) tot són formes numerals (*u, dos, tres*), els nostre autor tracta les construccions com a «numerals» i les separa de les construccions ordinals (13a). Eixa deu ser la causa de la dispersió de les dades ordinals.

Acabem de vore que el tractament teòric de 16 és poc positiu (absència de teoria i traduir del castellà). En canvi, des d'un punt de vista empíric la gramàtica de Fabra de 1912 supera molt les seues dos obres anteriors (1891 i 1898) i també la de Bofarull i Blanch (1867: 71; ací, §1, 2). En concret, Fabra (1912) exposa tres dades diferents, descrites en 17:

17. Aportacions empíriques de Fabra (1912): quan funciona com a ordinal, la forma del primer adjectiu numeral es reduïx a *u* en tots els casos
 - a. Quan el nucli nominal és explícit
 - i. «el nombre *u*»
 - b. Quan el nucli nominal està elidit o en el·lipsi:
 - i. *l'u de maig = el dia u de maig*
 - ii. *el vint-i-u de juliol = el dia vint-i-u de juliol*
 - c. Quan hi han elidits més constituents (com ara en les operacions aritmètiques, en les quals també falta l'article):
 - i. *u i dos fan tres = el número u i el número dos fan el número tres*
 - d. Falta: justificar-ho
 - i. ¿Quines propietats de la llengua fan que siga *el vint-i-u de juliol* i no *el vint-i-un de juliol*?

Lògicament, falta justificar-ho: ¿quina estructura de la llengua fa que siga *el vint-i-u de juny* i no *el vint-i-un de juny*? En la gramàtica que comentem, Fabra no explica el català perquè tradueix des del castellà. Però en la gramàtica de 1918 no hi ha eixa característica i no trobarem tampoc cap reflexió sobre la causa de la reducció de *un* a *u*.

UNA GRAMÀTICA POC ORDENADA

El pronom *u* no apareix en la gramàtica que estudiem, ni amb la forma *u* ni amb *un*. Eixa absència obliga a comentar quina informació conté el manual sobre els pronoms indefinits. Si tornem a mirar el contingut del capítol XIII («Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido», §2.2, 7), trobarem que els pronoms van davant dels adjectius. Eixe orde és poc coherent, ja que els adjectius qualificatius i els quantitius (18a.i-ii) són nocions més simples que els pronoms (18a.iii-iv). De fet, trobarem eixe orde en moltes gramàtiques. En (18b), he posat l'actuació de Sanchis Guarner (1950) i, en (18c), la de Saragossà (2003):

18. Els pronoms ¿van davant dels adjectius (capítol XIII, «Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido», ací §2.2, 7)?
- a. Tant els adjectius qualificatius (*i*) com els adjectius quantitius (*ii*) són paraules més simples que els pronoms (siguen definits o indefinits, i siguen personals o no personals, *iii-iv*)
 - i. Adjectius qualificatius: *redó, groc, menut...*
 - ii. Adjectius quantitius: *u, dos, tres...; molt, poc, massa...*
 - iii. Pronoms definits: *jo, tu, ell...; açò, això, allò*
 - iv. Pronoms indefinits: *algú, ningú...; res...*
 - b. Actuació de Sanchis Guarner (1950):
 - i. El nom i l'adjectiu qualificatiu: p. 200-227
 - ii. Els pronoms (forts i febles): p. 228-254
 - c. Actuació de Saragossà (2003):
 - i. §2.2: adjectius quantitius (definits –o numerals– i indefinits).
 - ii. §2.3: adjectius qualificatius locatius (*anterior, següent...*, ordinals).
 - iii. §2.4: determinació i indeterminació (*el, un*, adjectius demostratius).

- iv. §2.5: els pronoms forts (definites i indefinites, personals i impersonals).
- v. §3: predicació
- vi. §4: pronoms febles

Si ara mirem el contingut del capítol, augmenten les anomalies. En el primer epígraf (19a), Fabra tracta els pronoms definites o personals, tant els forts (*jo, tu, ell...*) com els febles (*em, et, es...*). Eixa actuació és poc adequada, ja que els pronoms febles impliquen en general constituents de la predicació i, per tant, no es poden estudiar sense haver explicat primer els conceptes de la predicació, que són tot nocions sintàctiques (part tercera de Fabra, §2.1, 3). Si consultem la gramàtica de Saragossà, trobarem primer la predicació (18c.v) i, posteriorment, els pronoms febles (18c.vi).

Per una altra banda, els pronoms indefinites no apareixen en segon lloc (després dels personals), sinó al final de la part (19g). Entremig (19b-f), hi han adjectius (excepte en 19e: «interrogatius i relatius»). Finalment, quan u arriba als «indefinites» (19g) troba que l'autor remet a tres epígrafs de la part de sintaxi sense justificar per què no tracta en la mateixa part els pronoms definites o personals (19a.i) i els indefinites (19g):

19. Contingut del capítol XIII («Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido», §2.2, 7)
- a. «Pronombres personales»
 - i. Estudia tant els forts (*jo, tu, ell...*) com els febles (*em, et, es...*).
 - ii. Els pronoms febles afecten la predicació i, per tant, són posteriors a eixa part (cf. 18c.v-vi).
 - b. «Posesivos»
 - c. «Demostrativos»
 - d. «Artículo definido»

- e. «Interrogativos y relativos»
- f. «Numerales»
- g. «Indefinidos»
 - i. Remet a la part de sintaxi, sense cap justificació: «V. Sintaxis, §§ 119, 120 y 121».
 - ii. Els tres epígrafs es troben dins del capítol XV, de la part de sintaxi («Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres», §2.1, 3b).
 - iii. El capítol XV de la sintaxi té el mateix contingut que el XIII de morfologia («Pronombres, adjetivos determinativos y artículo definido», §2.1, 2g)

Si seguim la instrucció de Fabra, trobarem que les tres remissions (19g.i) pertanyen al capítol XV, de la sintaxi, el qual té el mateix contingut que el XIII (de morfologia, «Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres», §2.1, 2g). Notem que, en el capítol de la part de sintaxi, apareix l'orde adequat: els adjectius van davant dels pronoms («Observaciones sobre el empleo de los adjetivos y pronombres», §2.1, 3b). Com podem comprovar, l'estructuració de la gramàtica que estudiem conté anomalies significatives.

2.5. ABSÈNCIA DEL PRONOM U

Quan els lectors consulten les tres remissions dels «indefinitos» (§119, §120 i §121), només troben adjectius en la primera referència (20a), «adjectius-pronoms» en la segona (20b) i pronoms en la tercera (20c). En cap de les tres apareix el pronom *u*.

Si comencem pel contingut teòric, trobarem en la citació de (20b) uns «adjectius-pronoms», concepte que Fabra no definix (i tampoc *pronom*). En els

exemples, trobem usos adjectivals clars (*algun llibre*), però hi han usos que els lectors no saben si és un adjectiu o un pronom (*algun d'ells, un d'aquests, cada un d'ells, cascun, cada un* (20b.i-iiiv):

20. Absència del pronom *u* en les remissions de (19g.i: §119, §120 i §121)

- a. §119: no hi ha cap pronom indefinit; només adjectius quantitatus indefinits (*quant, molt, més*).
- b. «Los adjetivos-pronombres indefinidos son:
 - i. »algun, alguna, alguns, algunes. Ej. *Algun llibre, algun d'ells*; [...]
 - ii. »un, una, uns, unes. Ej. *Ha arribat un cotxe, un d'aquests*;
 - iii. »cada-un, cada-una. Ej. *cada-un d'ells*. [...]
 - iv. »En el catalán escrito, es hoy bastante frecuente la sustitución de *cada* y *cada-un* por *cascun* ó *quiscun* (arcáicos). [en nota] *Cada* y *cada-un* no pertenecen exclusivamente á la lengua moderna como se figuran muchos partidarios de *cascun* i *quiscun* [exemples medievals de *cada un*] [...]
 - v. »un altre, una altra, uns altres, unes altres. En las combinaciones *algún otro, ningún otro, cualquier otro* y análogas, *otro* se traduce por *altre*: *algun altre, cap altre, qualsevol altre*, etc. Fuera de estos casos es raro el empleo de *altre* no precedido de artículo (definido é indefinido).» (Fabra 1912: §120)
- c. «Los pronombres indefinidos son:
 - i. »algú, *Algú t'ho ha dit*;
 - ii. »ningú (ó dingú), *No-ns ho ha dit ningú*; [...]
 - iii. »cadascú ó cada-u; [...]
 - iv. »un om, *Un om no pot dir certes coses. / Uno (ó una) no puede decir ciertas cosas*.
 - v. »om: sujeto personal indeterminado [equivalente al indefinido francés *on*] [exemples medievals] Este indefinido ha caído en de-

suso; actualmente es empleado por alguno que otro autor; pero, en general, cuando se trata de imitar la antigua construcción catalana *hom parla* [fr. *on parle*] se recurre a la combinación *un om*, consignada anteriorment.

- vi. »El pronombre castellano *algo* se traduce por *alguna cosa* ó *res*; pero actualment hay una gran afición á escribir *quelcom* (dialecc-tal) en lugar de *alguna cosa*.» (Fabra 1912: §121)

En els «pronoms» (20c), trobem *algú* i *ningú* (amb exemples clars, 20c.i-ii); en canvi, en *cadascú* o *cada u* no hi ha cap exemple (20c.iii). Convé notar que, en una bona gramàtica, convé justificar la forma dels pronoms. De la mateixa manera que hem de dir per què és *el dia u de juliol* (i no *el dia un de juliol*), hem d'explicar per quins motius és *No ha vingut ningú* i no *No ha vingut nin-gun*. Ressaltem les anomalies teòriques i l'absència:

21. Anomalies teòriques del tractament dels «indefinit»

- a. L'absència de teoria permet parlar d'uns hipotètics «adjectius-pronoms» (20b).
- b. El fet de no posar exemples o ser exemples no oracionals impedi-x saber quin constituent (adjectival o pronominal) hi ha en:
 - i. *algun d'ells*
 - ii. *un d'aquests*
 - iii. *cada un d'ells, cadascun, cada un* (20b.i-iv)
- c. Convé justificar per què els pronoms tenen la forma *u* (i la cons-trucció formada amb *u, cada u) algú, ningú* i *qui* (i no *un, cada un, algun, ningun* i *quin*).

Si ara focalitzem la part empírica, tenim que, al costat dels pronom *algú, ningú* i la construcció *cada u*, no apareix el pronom que genera la construcció

cada u. Segons Fabra, només existiria *un hom* (20c.iv). La traducció al castellà de l'exemple que posa (*Un om no pot dir certes coses*, 20c.iv) permet deduir que el valor que tindria és el del pronom *u*. Al mateix resultat porta la consulta de la gramàtica de 1891. Com hem vist més amunt (§1, 2d.ii), el nostre autor diu que *un hom* «significa *uno*», i posa com a exemple *Un hom vol fer-ho* (p. 69). Segons la informació del DCVB, la construcció *un hom* deu ser regional de Catalunya (i potser no antiga):

22. Anomalies empíriques del tractament dels «indefinites»

- a. Existiria *un hom*, però no *u*, que és la base de *cada u* (20c.iii).
 - i. Fabra ja havia actuat així en (1891: 69): *un hom* «significa *uno*» (*Un hom vol fer-ho*).
- b. Tanmateix, el pronom *u* deu ser propi de tota la llengua i de tots els temps. Dades del DCVB (*un*, III.1-2):
 - i. *Hage's u alegre*, Llull Int. 385
 - ii. *L'u és honest e l'altre delitable*, Ausiàs March lxxxvii.
 - iii. *Si a hu traus un ull*, Cobles Roca [Catalunya, 1546]
 - iv. *Quant eixa flama brillava encesa, u me digué*, Llorente Versos 125
- c. La construcció *un hom* deu conviure amb *u* en una part de Catalunya. Dades del DCVB (*hom*):
 - i. «4. **Un hom**: loc. pron. indefinida, equivalent a *un*, i en molts de casos a *jo*. *Que un hom no sap on tallar un arbret*, Ruyra Parada 13. *Havia plogut la vespra i 'n hom llisava*, Saisset Countas 15. “Un hom no sap què dir-hi”: un no sap què dir-hi (*jo* no sé què dir-hi). “Davant tanta gent, un hom està encongit” (=estic encongit). “A un hom (= a mi) no li ha agradat mai lo dels altres”.»

Cal destacar que Fabra critica la mania de substituir *cada u* per *cadascú* o *cascú* en la llengua escrita. Observa que *cada u* no solament és una forma mo-

derna, sinó també clàssica (20b.iv). Saragossà (2003) deu pensar igual, ja que esmenta *cada u* (§2.6.8), però no *cadascú*; i escrivint només li he vist *cada u* (com ara en §4.1.3). També he trobat destacable la crítica que fa Fabra a «l'afició a» canviar la construcció *alguna cosa* per la paraula «dialectal» *quelcom* (20c.vi). Saragossà (2003: §2.5.7) torna a coincidir amb Fabra, ja que dedica un fragment llarg a mostrar avantatges de *alguna cosa* i apuntar que l'èxit de *quelcom* en la llengua escrita deu ser una imitació del castellà *algo*.

2.6. CONCLUSIONS DE FABRA (1912)

En l'aspecte teòric, hem trobat una gramàtica pobra i amb una actuació poc coherent. Hem vist eixes característiques en la distribució dels conceptes dins de l'estructura general de la gramàtica (§2.1) i en cada una de les qüestions particulars que hem tractat (§2.2-§2.6). Com que este treball està centrat en les formes *un* i *u*, no resumiré les anomalies descrites en cada apartat.

En les formes que estudiem (*un* i *u*), hem trobat poques dades referides al primer adjectiu numeral (23a); en canvi, la perspectiva és ampla en l'ús de la forma *u* com a ordinal (23b). El panorama torna a ser poc positiu en el pronom *u*, que no apareix (23c). La quarta característica destacable és l'absència d'intentar comprendre per què a voltes diem la consonant nasal (*un*) i a voltes no (*u*, 23d):

23. Resum empíric (a-c) i visió explicativa (d)

- a. Usos del primer adjectiu numeral no tractats:
 - i. *¿El València i el Madrid van dos a u o El València i el Madrid van dos a un?*
 - ii. *¿Baixava els escalons d'u en u o Baixava els escalons d'un en un?*
 - iii. *¿Entraven u a u o Entraven un a un?*

- iv. ¿*De melons, només en vullc u* o *De melons, només en vullc un*?
- v. ¿*Dóna-me'n u d'aquells* o *Dóna-me'n un d'aquells*?
- a. Usos ordinals tractats:
 - i. *el número u*
 - ii. {*l'u de maig = el dia u de maig*}, {*el vint-i-u de juliol = el dia vint-i-u de juliol*}
 - iii. *u i dos fan tres = el número u i el número dos fan el número tres*
- b. Encara que el pronom *u* deu ser propi de tota la llengua i de totes les èpoques, no apareix en Fabra (1912).
 - i. Això no obstant, posa en els pronoms una construcció formada per l'adjectiu *cada* i el pronom *u* (*cada u*, §2.6, 20c.iii).
 - ii. Enfront de l'absència del pronom *u*, destaca la presència d'una construcció probablement regional, *un hom*.
- c. No hem trobat cap reflexió per a intentar explicar quan apareix la consonant nasal (*un*) i quines propietats fan elidir-la (*u*).

3. PROPOSTA EXPLICATIVA DE SARAGOSSÀ (2003)

3.1. MARC GENERAL: {HOME BON > HOME BO} PERÒ BON HOME

En les altres obres de Fabra que analitzarem, no millora la teoria ni he trobat que pose la dualitat formal *un / u* al costat de *bon dia* i *dia bo*. En eixa situació, faré una interrupció per a exposar la proposta de Saragoσσà (2003), que justifica cada forma, les posa dins d'una estructura lingüística i lliga les formes a la nostra història lingüística.

El lingüiste valencià tracta el detall de la dualitat *un / u* vinculant-la a un tema general, com ja expressa el títol de l'apartat: «La supressió de la *n* en final de paraula» (1). La causa immediata és prou simple: si una paraula pot aparéi-

xer davant de pausa (com ara en final d'oració), perd la consonant nasal (*bon* > *bo*, 1a-b). Com que els modificadors del nom que van davant (*un dia*) no apareixen davant de pausa com a regla general, no perden la consonant (1c). Saragossà acaba notant que el procés que estudiem és fonètic (i també sintàctic), de manera que una mateixa paraula té dos formes diferents *dia bo* i *bon dia* (1d):

1. Estudi de la dualitat *un / u* lligant-la a una actuació general: «la supressió de la *n* en final de paraula (*bo / bon*)» (Saragossà 2003: §2.6.7)
 - a. «La causa que condiona la supressió de la *n* en final de paraula és el següent: en els noms i en els adjectius, quan una paraula s'acaba en *n* i pot aparéixer en final d'oració (i, per tant, davant de pausa), perd eixa consonant.
 - i. És un home molt bo / ;Que bon home que és!
 - ii. *Parla molt bé / És molt ben parlat*
 - iii. *De melons, dóna-me'n u / M'emportaré un meló*
 - iv. *Encara no han deduït el valor mitjà / Va arribar a mitjan matí*
 - b. «Recordeu que la condició (necessària i suficient) és que la paraula *puga* aparéixer davant d'una pausa. De fet, les tres paraules anteriors poden anar seguides d'una construcció.
 - i. *T'esperaré en el CANTÓ de la dreta*
 - ii. *Ovidi Montllor era un ALCOIÀ de soca-rel*
 - iii. *¿TAMBÉ en vols?*
 - c. «Com que els modificadors que precedixen el nucli nominal, adjectival o verbal no es troben en general davant de pausa, han conservat la *n* (*bon dia*, *ben alt*). En canvi, quan van després del nucli sí que poden aparéixer davant de pausa i, en conseqüència, han perdut la *n* (*home bo*, *parlar bé*).
 - d. «Eixe quadre explica una actuació singular: el fet que una mateixa paraula en un mateix funcionament sintàctic pot conservar la *n* o su-

primir-la segons que es trobe davant del nucli o després (*{bon home / home bo}*, *{bon dia / dia bo}*, *{Parlar bé / Ser molt ben parlat}*).»

El nostre autor també explica per quina raó els verbs no suprimixen la consonant nasal a pesar que poden aparéixer davant de pausa:

2. Per què els verbs no suprimixen la *-n* (Saragossà 2003: §2.6.7)
 - a. «Els verbs no perden la *n* final. Per a entendre eixa diferència, només hem de tindre en compte que la *n* expressa la tercera persona del plural en tots els temps de totes les flexions verbals (*ells pensen, pensaven, pensaren, pensaran...*; *baten, batien, batran...*; *preferixen, preferien, preferiran...*). A més, si eliminem la consonant *n* en la forma de futur obtenim la tercera persona del singular: *preferirà*.»

El lingüiste valencià observa que el castellà actua al revés: allarga la paraula quan pot aparéixer davant de pausa (*un dia bueno*) i l'acurta en el cas contrari (*un buen dia*):

3. El castellà actua al revés que el valencià (Saragossà 2003: §2.6.7)
 - a. «Si contrastem ara el valencià i el castellà, haurem de notar que eixa llengua té adjectius que actuen al revés que els nostres (fent-se llargs quan poden aparéixer davant de pausa).»
 - I. *BUEN día* però *día BUENO*
 - II. *ALGÜN hombre* però *Aún queda ALGUNO*
 - III. *MUY grande* però *Té quiere MUCHO*

3.2. LA FORMA U COM A ORDINAL. UN ALTRE ÚS QUALIFICATIU

Quan Saragossà ha explicat el marc general, focalitza la parella *un / u*. Comença per notar que no hi ha homogeneïtat en la llengua viva. És normal que, en una qüestió que té una casuística ampla, hi haja alguna variació. També és comprensible que, en eixa situació, intentem fer una proposta que estiga d'acord amb l'estructura de la llengua. Eixe és l'objectiu que es marca el nostre autor.

En l'ús pronominal, hem vist al principi (§1, 1e) que hi ha una estructura molt simple:

4. Paral·lelisme en els adjectius i els pronoms pronoms (§1, 1e)
 - a. Sistema d'adjectius (*un, algun, ningun, quin*) i pronoms (*{u, cada u}, algú, ningú, qui*), diferent de les altres llengües romàniques:
 - i. Adjectius; *{un llibre, cada llibre}, algun llibre, ningun llibre* (clàssic i mantingut en una gran part del valencià, al costat de *cap*),
¿Quin llibre vols?
 - ii. Pronoms: *u* (*{Ací, u no pot dir res / Dóna un llibre a cada u}*),
¿Ha vingut algú?, No ha vingut ningú, ¿Qui ha vingut?
 - b. A més, el pronom *u* és el fonament de la construcció *cada u*.

També és elemental la forma de l'adjectiu ordinal. En l'explicació, Saragossà justifica per què hem perdut les formes històriques: quan només déiem *la setena taula*, necessitàvem una forma específica; en canvi, la posposició dels ordinals (*la setena taula > la taula setena*) torna factible expressar el valor ordinal per la posició posterior al nucli (*la taula set*):

5. Causa de perdre les formes ordinals històriques
 - a. «Igual que els altres adjectius locatius, els ordinals poden aparèixer després del nucli nominal i abans (*la planta sisena i la sisena planta*).

- b. «Com que ara els adjectius quantitatius van **abans** del nucli i els qualificatius apareixen **després** (*set taules redones*), és factible expressar els adjectius ordinals recorrent a les formes dels numerals i posant-les després del nucli nominal, que és com sol actuar el valencià popular en quasi tots els ordinals.» (Saragossà 2003: §2.3.2)
- i. *Ho va posar en la taula deu* (en compte de *la taula desena*)
 - ii. *Va ser el dia dos de març* (en compte de *el dia segon de març*)
 - iii. *Vine a les dos* (en compte de *a l'hora segona*)
 - iv. *Ha eixit el número u* (en compte de *el número primer*)

La veritat és que les formes ordinals clàssiques actuaven com *bo / bon* i *un / u*. Fabra (1912: §103) arplega la dualitat *lo setzén segle* però *lo segle setzé*. Quan hi havia anteposició, es manté la conservació de *-n* (*lo setén manament*). En canvi, la posposició fa caure la consonant nasal (*lo manament seté*).

La forma *un* es reduïx a *u* en l'ús ordinal per la mateixa raó que els adjectius qualificatius (*{dia bon > dia bo}*, *{setén manament > manament setén > manament seté}*, 6a). El nostre autor fa una proposta per a explicar la invariabilitat de *u* (*porta u*, 6b):

6. La reducció de *un* a *u* quan és un adjectiu qualificatiu ordinal
- a. «Quan l'adjectiu *un* funciona com a ordinal, és un qualificatiu que va després del nucli nominal i, en conseqüència, és predictable que actue com els adjectius qualificatius (*redó, mitjà...*). Cal notar que eixa actuació es dona tant si explicitem el nucli nominal com si l'elimim [o està en el-lipsi, p. 140, nota 61]» (Saragossà 2003: §2.6.8)
 - i. *el número u, el quilòmetre u, la porta trenta-u*
 - ii. *el dia u de març = l'u de març, el vint-i-u de juliol*
 - iii. *el número u = L'u és la unitat dels adjectius numerals*
 - iv. *Hem de dividir mil per tres-cents trenta-u = Ara, hem de dividir el número mil pel número tres-cents trenta-u*

- b. «Quan l'adjectiu numeral *un / una* funciona com a ordinal, adopta la forma *u* i esdevé invariable: *Viu en la porta u*. La invariabilitat dels adjectius numerals (*tres llibres = tres cadires*) potser s'ha estés al primer numeral, *u* (*el pis vint-i-u = la planta trenta-u, la porta u*).» (Saragossà 2003: §2.3.2)

Saragossà descriu un ús qualificatiu diferent de l'ordinal (7a). La diferència és que l'ordinal indica una qualitat externa (el lloc a on es troba una cosa) i l'ús descrit en (7a) expressa una qualitat interna. En (7b), he afegit exemples del DCVB:

7. Un altre ús qualificatiu de *u* ('igual, homogeni, no vari')

- a. «L'adjectiu *u* té un altre ús **qualificatiu**: quan significa 'igual, homogeni, no vari', valor que prové del fet que el número *u* és la unitat dels adjectius numerals (tant dels cardinals com dels partitius). S'usa predominantment com a atributiu. En posaré un exemple mallorquí del segle XIX (*Gramàtica de la Lengua Mallorquina*, J.J. Amengual, 1835, p. 184; 10), que deu ser ben normal en tots els parlars actuals (*i*).» (Saragossà 2003: §2.6.8)
- i. *Tot es u lo que dig jò y lo que dius tu*
 - ii. *Entrar ell i posar-se a aplaudir va ser tot u*
 - iii. *Hem de buscar una Europa una en el fons i diversa en les formes*
- b. Exemples del DCVB (*un*, IV):
- i. *Hu és Déu pare de les creatures*, Pere IV, Cròn. 18.
 - ii. *Si'l foch e'l gel que són en Infern són hu o molts*, Metge Somni
 - iii. *Qu'en tot lo que vullen los dos sien hu*, Viudes Donz. 514. (DCVB, *u*, IV)

- iv. *Sàpias que lo pes de Tripoll e de Domàs és tot hu*, Conex. spic. 61 vo.
- v. *Collir una pedra i etzibar-la dret al turó, fou tot u*, Ruyra Parada 33

3.3. UNA REGLA MOLT SIMPLE SOBRE L'ÚS DE LES FORMES UN I U

Passem al darrer ús, el numeral. El primer adjectiu numeral apareix fàcilment en final d'oració i, per tant, és natural que, des de la llengua clàssica, s'haja reduït a *u*:

- 8. Ús de la forma *u* com a adjectiu numeral quan el nucli està elidit o en el·lipsi. (*a-b*)
 - a. Exemples de Saragossà (2003: §2.6.8), tots del *Tirant*:
 - i. *E per ço com molts cavalls anaven solts, que havien perdut llur senyor, prengueren-ne u e donaren-lo al Capità* (*Tirant*, cap. 157)
 - ii. *Aquest rei Escariano era [...] molt ric de cavalleria, car era u dels grans senyors del món* (*Tirant*, cap. 409)
 - iii. *E cascun dia daven tres combats al castell, u per lo matí, altre al migjorn* (cap. 99)
 - iv. *Com los dos animosos reis foren dins lo camp, la u anà devers l'altre ab molt gran ànimo* (cap. 19)
 - v. *Mas ara, que menge los grans d'u en u* (cap. 263)
 - vi. *Aquest sera trobat en set batalles campals on hi havia rei o fill de rei i de deu milia combatents ensús, [...] u per u, e de tots havia obtesa victòria gloriosa* (cap. 2)
 - b. Exemples clàssics del DCVB i del DECLC
 - i. *El rey Manfrè és hu dels grans senyors del món*, Muntaner Cròn., c. 33 (DCVB, *u*, III.1)

- ii. *Per ventura jo seria hu d'aquells*, Metge Somni ii (DCVB, *u*, III.1)
- iii. *Ja sia ço que hu dels creadors mijans o derrers hajen portat a acabament d'aquella penyora* (*Costums de Tortosa*, Ol., 29; ms. 1372, 46a4; citat en DECLC, V, 665a32).
- c. Exemples dels segles XVIII i XIX:
 - i. *Rabonament, que fan quatre llauradors de la Horta de Valencia al Retor de la sua Població, sobre haver vist la Funció, y Processò del Corpus de dita Ciutat, en lo any passat 1758. En lo que ù de ells li llig lo Misteri del Rey Herodes* (Col·loqui de 1759)
 - ii. *Convertir-lo en u dels millors diaris d'Espanya* (Constantí Llobart, 1879, Saó, 2001, 7, p. 335)

Saragossà observa que l'ús descrit és regular al llarg de la història (8c) i arriba a una part del valencià actual.

Acabaré el resum informant que el nostre autor nota que els adjectius *un*, *algun*, *ningun* i *quin* no tenen la mateixa capacitat d'aparèixer en final d'oració:

9. Particularitat de *un* davant de *ningun*, *algun* i *quin*

- a. «Caldria estudiar les coincidències i les discrepàncies que hi han entre l'adjectiu numeral *u(n)* i el trio *ningun*, *algun* i *quin*. Els darrers tres adjectius no tenen usos qualificatius i, probablement, *u* apareix davant de pausa (*Dóna-me'n u*, *En vullc u*, *Només n'he vist u*, etc.) molt més sovint que *ningun*, *algun* i *quin*, afirmació que es pot demostrar o refutar estudiant l'actuació d'obres extenses, com ara el *Tirant lo Blanch*.» (Saragossà 2003: 143 nota)

La veritat és que l'ús de les formes *un* i *u* no solament respon a l'actuació de molts noms, molts adjectius i diversos pronoms, sinó que és molt fàcil d'explicar. Saragossà ho aplica als adjectius (10a), però podem llevar la paraula *adjec-*

tival, de manera que l'explicació també inclou el pronom: la forma *un* esdevé *u* quan no té al costat posterior el nucli nominal:

10. Una regla molt simple per a explicar qualsevol ús de la forma *u*
- a. «La forma adjectival *un* esdevé *u* quan el nucli nominal no apareix o és anterior.» (Saragossà 2003: §2.6.8)
 - i. *Ha vingut u preguntant per tu*
 - ii. *L'u per l'altre, la casa per agranar*
 - iii. *Amb u, en tinc prou*
 - iv. *El trenta-u*
 - v. *Hi ha un pot de gasolina per a cada u*
 - b. «El fragment “o és anterior” té la finalitat d'abastar els usos ordinals en què explicitem el nucli nominal (*el número u*). En canvi, si no expressem el nucli és indistint que hi haja un ús ordinal (6) o un ús numeral (8) [o un ús pronominal].» (Saragossà 2003: §2.6.8)

Davant de la visió general que acabem de descriure, convé reprendre el principi de l'article. Opine que la regla simple a què hem arribat (*un* esdevé *u* quan no té al costat posterior el nucli nominal) pot ajudar a suprimir del valencià viu la forma *uno*, tan clarament castellana (11a). En canvi, els mateixos exemples que he posat dits amb la forma *un* (11b) sonen molls, postissos, poc valencians, de manera que l'escola valenciana no està tenint èxit en l'intent de canviar *uno* (11a) per *un* (11b). Si volem incidir en el carrer i fer retrocedir la forma *uno*, hauríem de recórrer a unes construccions que sonen inequívocament a valencianes, com són les que tenen la forma *u* (10a):

11. Formes freqüents actualment en el valencià viu (*a*). Formes molles, postisses, que no quallen (*b*), enfront de les formes inequívocament valencianes (amb la forma *u*, 10a.i-v)

- a. Formes amb *uno*, usuals entre molts parlants
 - i. *Ha vingut uno preguntant per tu*
 - ii. *Amb uno, en tinc prou*
 - iii. *Hi ha un pot de gasolina per a cada uno*
- b. Formes amb *un*, que sonen a postisses
 - i. *Ha vingut un preguntant per tu*
 - ii. *Amb un, en tinc prou*
 - iii. *Hi ha un pot de gasolina per a cada un*

La proposta de Saragossà quadra amb unes paraules que diu l'autor del pròleg:

12. Saragossà proposa solucions populars i assimilables: democratitzadores

- a. «A més de respondre a les demandes i necessitats que els valencians i les valencianes tenim formulades en els inicis d'un nou segle, proposa solucions per a problemes pendents de resoldre, sempre en la perspectiva de poder dominar i usar d'una manera més senzilla i eficaç la llengua pròpia d'aquesta terra. I ho fa de la manera més senzilla i adequada que podia fer-ho, això és, contemplant com a eix principal el valencià que s'empra pels nostres pobles.» (Josep Lluís Domènech, en el pròleg a Saragossà 2003, pàgina 9)

Realment, el lingüiste valencià aconsegueix l'objectiu de demostrar d'una manera senzilla la comprensió dels problemes que es planteja una gramàtica.

4. FABRA (1918)

4.1. UN AVANÇ: U COM A ORDINAL

La gramàtica de Fabra de 1918 no té la mateixa estructura que la de 1912. No separa la sintaxi i la morfologia (cosa positiva), però no conté fonètica, ortografia ni formació de paraules per derivació i per composició. El nostre autor no constata ni justifica la raó per la qual l'estructura de la gramàtica que ara analitzem i l'estructura de la gramàtica de 1912 són diferents:

1. Parts de la *Gramàtica catalana* de 1918:
 - a. Article definit
 - b. Substantiu
 - c. Adjectiu qualificatiu
 - d. Pronom i adjectiu determinatiu
 - e. Verb
 - f. Adverbi
 - g. Preposició
 - h. Conjunció

El nostre objecte d'estudi apareix en el primer capítol (1a) i en el quart (1d). No repetiré les anomalies teòriques ja comentades (siga d'una manera directa o indirecta, com ara tractar l'article abans que el nom, l'adjectiu qualificatiu i l'adjectiu «determinatiu», 1a-1d).

En el capítol sobre «l'article definit», Fabra no parla del valor d'eixa paraula ni de com hem habilitat el numeral *u* per a que complemente la seua funció:

2. Com en la gramàtica de 1912: no hi ha teoria, l'autor no tracta «l'article indefinit»

- a. «L'article definit és *el*. Ex. : *El pare, el noi, el braç*. L'article *el* és reemplaçat per *l'* davant de vocal (precedida o no de *h*). Ex. : *L'avi, l'home, l'ull*. El plural de l'article masculí és *els*. Ex. *Els pares, els vells, els ulls, els hostes*. [...] L'article femení és *la*. Ex. : *la mare, la noia, la cama*. Davant de vocal o *h*, l'article és escrit adés *la*, adés *l'*. Davant de les vocals *i* o *u* febles (precedides o no de *h*), hom escriu *la*. Ex. : *la idea, la hipòtesi, la unitat, la humitat*. Davant de les altres vocals (precedides o no de *h*), hom escriu *l'*, llevat en els casos (rars) en què la pronúncia exigeix *la*. Ex. : *l'àvia, l'aixella*, [...]. El plural de l'article femení és *les*. Ex. : *les mares, les ungles, les herbes*.» (Fabra 1918: §27)

En els adjectius numerals (3a), l'absència de teoria fa tractar els «numerals» i els «quantitatius» com si foren conceptes excoients («numerals i quantitatius», 3). Ara bé, tot adjectiu numeral indica una quantitat. En (3b), he posat les nocions que usa Saragossà (2003: §2.1.2 i §2.2.1) per a classificar els adjectius:

3. Secció 6 («Numerals i quantitatius») del capítol IV («Pronom i adjectiu determinatiu»)
- a. «Els numerals cardinals (*un, dos, tres, quatre*, etc.), són invariables, llevat *un, dos* i *cent*: *un* i *dos* fan el femení *una* i *dues*; *cent* fa el plural masculí *cents* i en el plural femení *centes*. Ex.: *un quilòmetre, una llegua, tres-cents metres, quatre-centes persones*.
- i. »Quan els numerals cardinals són usats com a ordinals, no prenen mai la forma femenina, i hom diu *u* en lloc de *un*. Ex.: *el quilòmetre u, l'u de març, el vint-i-u de setembre*.
- ii. »Quan són usats com a noms dels nombres naturals (1, 2, 3, etc.), hom diu també *u* en lloc de *un*. Ex.: *el nombre u*.» (Fabra 1918: §67)
- b. Absència de teoria. «Numerals i quantitatius»: divisió poc coherent

- i. Adjectius: qualificatius i quantitatus.
- ii. Els adjectius poden ser qualificatius o quantitatus segons que expressen una qualitat o una quantitat.
- iii. Quantitatus numeralis i quantitatus indefinitis.
- iv. Els adjectius quantitatus poden indicar una quantitat exacta o definida (els numeralis) o indefinida (els quantitatus indefinitis: *molt, poc, massa, algun...*).

En la forma del primer ordinal, hi ha un avanç. Hem vist que, en la gramàtica de 1912, Fabra va posar dins dels adjectius numeralis dades empíriques dels adjectius ordinalis («*el nombre u, l'u de maig, el vint-i-u de juliol, u i dos fan tres*», §2.4, 16a). En la confecció de la gramàtica de 1918, degué percebre l'error i el rectificà. L'efecte és posar una quantitat significativa de dades empíriques en els adjectius ordinalis (4a). A més, fa una generalització: en l'ús ordinal, la forma *u* seria sempre eixa forma i no tindria femení (3a.i):

4. Avanç en la forma del primer ordinal: Fabra rectifica i posa en els ordinalis els exemples que en 1912 havia posat en els numeralis (§2.4, 16a)
 - a. Elabora una regla general (3a.i): el primer «ordinal» té la forma *u*.
 - i. *el quilòmetre u*
 - ii. *l'u de març*
 - iii. *el vint-i-u de setembre*
 - b. Limitacions
 - i. No intentar justificar la reducció de *un* a *u*.
 - ii. No explicitar la diferent naturalesa dels exemples (nucli nominal explícit i nucli elidit o en el-lipsi).
 - iii. Un efecte: apareix un hipotètic concepte («noms de nombres», 3a.ii).
 - iv. Fabra no definix el concepte *i*, en l'únic exemple que posa, és

aplicable l'estructura del primer exemple (*a.i: el quilòmetre u = «el nombre u»*). Per tant, el contingut de (3a.ii) és redundant.

- c. Un retrocés:
- i. Desapareix l'exemple de les operacions aritmètiques (*u i dos fan tres*, §2.4, 16)
 - ii. Potser hi ha «un nom de nombre», però com que Fabra no ha definit el concepte i l'únic exemple que posa («el nombre u») no s'hi ajusta, els lectors no ho poden saber.

En l'actuació descrita, hi ha alguna limitació. El nostre autor no es pregunta per quin motiu la forma *un* es reduïx a *u* (4b.i). Per una altra banda, no comenta la diferència que hi ha entre el primer exemple (amb el nucli explícit) i els altres dos (sense el nucli nominal, 4b.ii). Eixa absència degué facilitar que Fabra recorreguera a l'hipotètic concepte «noms de nombre» (3a.ii), que no va definir; només l'exemplifica («el nombre u»). Ara bé, l'exemple és idèntic al primer exemple que posa (*el quilòmetre u*), de manera que ens devem trobar davant d'un fragment innecessari (3a.ii), ja que és redundant 4b.iv. Finalment, cal constatar que un exemple aritmètic amb la forma *u* de 1912 (4c.i: *U i dos fan tres*) ara no apareix (4c.i). Com que Fabra no va definir el concepte «noms de nombre» i l'únic exemple que va posar («el nombre u») no s'ajusta a l'exemple de 1912, no sabem si en *U i dos fan tres* hi hauria un «nom de nombre».

Com en la gramàtica de 1912, Fabra descriu les formes antigues dels ordinals, sense intentar explicar per què han desaparegut de la llengua viva i si eixe procés perjudica o no perjudica el sistema lingüístic:

5. Tractament de les formes clàssiques sense preguntar-se per què han desaparegut i si l'evolució és beneficiosa o és perjudicial
 - a. «Els numerals ordinals, els quals, llevat els quatre primers (que són primer, segon, terç o tercer i quart), es deriven dels cardinals corres-

ponents mitjançant l'addició dels sufix *-è*. (Ex. : *cinquè, vint-i-unè*), posseeixen cadascun quatre formes distintes exactament com els adjectius qualificatius de dues terminacions. Ex.: *primer, primera, primers, primeres; sisè, sisena, sisens, sisenes.*» (Fabra 1918: §67)

Pel que fa als pronoms, els lectors troben una llista de «altres pronoms» per a referir-se als pronoms indefinits. No hi ha cap explicació ni cap definició de cada pronom. Només la forma i algun exemple. El conjunt conté una novetat important i una observació secundària:

6. Secció 8 («Altres pronoms») del capítol IV («Pronom i adjectiu determinatiu»)
 - a. Llista de pronoms indefinits. No hi ha cap explicació ni cap definició. Només la forma del pronom i algun exemple:
 - b. «**algú**. Ex. : *Algú t'ho ha dit / Ja vindrà algú que ho sabrà*
 - c. »ningú. Ex. : *No havem trobat ningú / Si vingués ningú, digueu-li que tornaré a les vuit*
 - d. »cadascú (o **cada u**). Ex. : *Cadascú que porti el seu menjar.*
 - i. És del tot inacceptable la substitució de *cadascú* per *cada qual*.
[...]
 - e. «un, una. Ex. : *Quan un està malalt, un no sap mai el que passarà, una es troba tota avergonyida.*
 - i. »Un i *una*, pronoms, poden ésser reemplaçats per la combinació *un hom: quan un hom està malalt...*». (Fabra 1918: §70)
 - f. L'espai dedicat al pronom *hom* no conté *un hom*.

La variació positiva és que, diversament de la gramàtica de 1912, ara apareix el pronom *u*, per bé que té la forma «un, una» (6e). Hauria sigut positiu que el nostre autor explicitara la variació en relació a 1912 i que la justificara: ¿per

quin motiu l'única possibilitat que donava en 1912 (*un hom*) ara és secundària (*un hom* no apareix en l'espai dedicat a *hom*, 6f)? També hem de comentar el detall de la forma del pronom. Si els pronoms *algú* i *ningú* no tenen la consonant nasal final, ¿com és que la té *un*, i més tenint en compte que *cada u* està format amb *u*? Fabra ni tan sols constata la divergència formal i, per tant, no la justifica. Igual actua en una altra variació: si els pronoms *algú* i *ningú* i la construcció *cada u* no tenen una forma femenina, ¿és coherent que en tinga el quart pronom indefinit (que intervé en *cada u*)?

El pronom «un, una» encara planteja un altra incògnita. Sabem que la gramàtica de 1912 no incloïa eixe pronom; només *un hom*. En canvi, ara eixa construcció apareix com a secundària (6e.i). Hauria sigut positiu que Fabra constatarà la variació i que haguera explicat les causes del seu canvi d'opinió. Això no obstant, tornem a trobar el mateix silenci que en totes les variacions que hem descrit en l'anàlisi de la gramàtica de 1918.

Hi ha un canvi puntual en *cada u*. Hem vist que, en la gramàtica de 1912, el nostre autor criticava indirectament la forma *cadascú* (a través de la forma *casquí*) i feia costat a *cada u* (§2.6, 20b.iv). En 1918, la forma primer defensada apareix com a secundària (6d). En la gramàtica posterior, *cada u* desapareix de la llista dels pronoms (Fabra 1956: §40; ací, §6.5, 15a). Com en els casos anteriors, Fabra no explicita la variació i, per tant, no la justifica, actuació que es repeteix en Fabra (1956: §40).

La proposta de 1918 conté una segona dada molt interessant: el lingüiste barceloní rebutja la substitució de *cadascú* per *cada qual* (6d.i). Com sempre, convenia justificar la proposta. Deu estar en el fet que eixa construcció no la diu ningú en la llengua popular i, en canvi, apareix en un cert castellà llibresc. Hauria sigut formidable que Fabra explicara que estem davant d'un castellanisme privatiu de la llengua escrita. Resumim les característiques vistes:

7. Anàlisi del tractament dels pronoms indefinits («altres pronoms»)
- a. No hi ha teoria (cap definició de cap pronom).
 - b. Fabra critica una substitució que deu ser una imitació d'un castellà llibresc (*cada qual*).
 - i. No informa que el castellanisme es privatiu d'una part de la llengua escrita.
 - c. Incorpora el pronom *u* (amb la forma «un, una»). Limitacions:
 - i. No constata ni justifica la variació la incorporació.
 - ii. No constata ni justifica per quin motiu l'única opció de 1912 (*un hom*) ara seria secundària (6e.i).
 - iii. No constata ni justifica per què *un* té consonant nasal i dos pronoms no en tenen (*algú, ningú*), més *cada u* (format amb el pronom «un»).
 - iv. No constata ni justifica que dos pronoms i una construcció pronominal no tenen forma femenina (*algú, ningú, cada u*) i el quart sí («un, una»).
 - d. La forma realçada en 1912 (*cada u*) apareix ara com a secundària (i desapareix en Fabra 1956: §40; ací, §6.5, 15a).
 - i. Ni constatació ni justificació.

4.2. CONCLUSIONS DE FABRA (1918)

En el camp teòric, hem trobat en la gramàtica de 1918 una actuació semblant a la de 1912 (absència de teoria, fet que facilita l'aparició d'anomalies metodològiques). També hem constatat variacions en l'estructura i en la terminologia (com ara els «adjectius-pronoms», que ara desapareixen). Quan això passa, el nostre autor no ho explica ni ho justifica.

El mateix comportament hem vist en la caracterització de la llengua. En els casos en què Fabra canvia la descripció d'un constituent, no ho constata ni, per

tant, ho explica (mireu 7c com a exemple). Si fóra un cas puntual, podria ser un descuit, cosa ben comprensible: qui no en té u, és perquè en té deu. Però són tants els casos que hem trobat, que eixa possibilitat és inversemblant, ja que implicaria una afirmació humiliant: dir que el gramàtic que estudiem tindria un domini molt baix de les seues obres (i més quan només hi han sis anys de separació entre 1912 i 1918).

En els usos numerals de l'adjectiu *u*, no hem trobat cap variació, de manera que hi han els mateixos buits constatats en la gramàtica de 1912 (8b). En els usos ordinals, Fabra rectifica un error de 1912 (posar els ordinals dins del numerals). Pel que fa als exemples, hi ha una conservació i dos variacions. La conservació és posar exemples d'ordinals amb el nucli explícit (8c.i) i amb el nucli elidit (8c.ii). Això no obstant, l'absència de teoria i el fet de no justificar de què depén que aparega la forma *un* i la forma *u* fa que el nostre autor apel·le a un concepte («noms de nombre») que no definix. En l'únic exemple («el nombre u»), hi ha una manifestació de dir el nucli nominal de l'adjectiu ordinal (*el quilòmetre u*, 8d). La segona variació en relació a la gramàtica de 1912 és una pèrdua: les operacions aritmètiques (exemplificades en 1912, §2.4, 16a; forma *u*), ara desapareixen (8e).

Quant als pronoms, el lingüiste català també rectifica la gramàtica de 1912. Incorpora el pronom *u* i posa com a secundària una construcció probablement regional (*un hom*, 8f). Això no obstant, presenta el pronom indefinit amb les formes «un, una», sense justificar les dos heterogeneïtats que hi han (en primer lloc, la presència de la consonant nasal final, que no apareix en la construcció formada amb eixe pronom, *cada u*; en segon lloc, el pronom tindria dos formes, contra la unicitat de *algú*, *ningú* i *cada u*). No argumenta tampoc la variació que hi ha entre la gramàtica de 1918 i la de 1912 (8f.i-ii):

8. Comparació entre Fabra (1912) i (1918)
 - a. Quan Fabra canvia la descripció de la llengua, no ho constata ni, per tant, ho justifica (*d-f*).

- b. Adjectius numerals: les mateixes absències que en 1912 (§2.7, 23a):
- i. ¿*El València i el Madrid van dos a u* o *El València i el Madrid van dos a un*?
 - ii. ¿*Baixava els escalons d'u en u* o *Baixava els escalons d'un en un*?
 - iii. ¿*Entraven u a u* o *Entraven un a un*?
 - iv. ¿*De melons, només en vullc u* o *De melons, només en vullc un*?
 - v. ¿*Dóna-me'n u d'aquells* o *Dóna-me'n un d'aquells*?
- c. Usos ordinals: té una part idèntica a 1918 (un exemple amb el nucli explícit i dos amb el nucli elidit):
- i. *el quilòmetre u*
 - ii. *l'u de maig, el vint-i-u de juliol*
- d. Primera variació en els ordinals: l'absència de teoria i el fet de no justificar les formes *un* i *u* fan introduir com a cas especial («noms de nombres») una manifestació del nucli explícit:
- i. «Quan són usats com a noms dels nombres naturals (1, 2, 3, etc.), hom diu també *u* en lloc de *un*. Ex.: *el nombre u.*»
- e. Segona variació: desapareixen les operacions aritmètiques, constata-des en 1912 amb la forma *u* (§2.4, 16)
- i. *u i dos fan tres*
- f. En els pronoms, canvia l'actuació de 1912:
- i. 1912: *un hom* i silenci sobre *u*.
 - ii. 1918: incorpora el pronom *u* (amb la forma «un, una») i posa com a secundari *un hom*.
 - iii. La forma pronominal *un* no és homogènia amb la construcció formada amb eixe pronom, *cada u* segons Fabra 1918 (§4.1, 6d)

5. FABRA (1932, DGLC)

5.1. ¿QUANTES ENTRADES DEMANEN {PRONOM U / UN DIA / DIA U}?

Abans d'analitzar les propostes del diccionari de Fabra, les hem d'emmarcar. El primer problema que hem de solucionar és el següent: saber si hem de dedicar una entrada per al pronom (*Ací, u no és ningú*) i una per a l'adjectiu numeral; o si les dos paraules han d'anar en la mateixa entrada. Quan mirem com actua el nostre autor en unes altres parelles, comprovem que dedica una entrada per al pronom (*algú, cadascú*, 1a) i una per a l'adjectiu (*algun, cadascun*, 1a). La causa de la separació és que són paraules de categories sintàctiques diferents i, per tant, són paraules diferents. Eixe panorama comporta que el DGLC hauria d'haver actuat igual en el tractament del pronom *u* (el grafem així o el grafem *un*) i el primer adjectiu numeral. En canvi, Fabra posa l'adjectiu numeral *un* i el pronom *u* en la mateixa entrada (1b.i):

1. ¿Una entrada o dos entrades per al pronom (*Ací, u no és ningú*) i per al primer adjectiu numeral? Actuació heterogènia del DGLC (*a-b*)
 - a. En *algú* i *algun*, hi han dos entrades diferents perquè són paraules de categories sintàctiques diferents i, per tant, són paraules diferents. Actua igual en altres parelles (*iii-iv*):
 - i. «**algú** *pr.* Alguna persona, una persona qualsevol indeterminada. *Algú t'ho haurà dit. Si hi ha algú a fora, digueu-li que entri.*»
 - ii. «**algun -a** *adj.* Denota un petit nombre indeterminat de persones o coses; a vegades, també una de sola. *A casa d'ell trobaràs algun llibre que t'agradarà. Han estat a casa alguns dies. Dels seus dibuixos, n'he vist algun o alguns. Si veig alguna de les teves dues germanes.*»

- iii. «*cadascú pr.*»
 - iv. «*cadascun -a adj.*»
- b. Caldria actuar igual en el pronom *u* (el grafem com el grafem) i el primer adjectiu numeral.
- i. Actuació heterogènia: dins de l'entrada per a l'adjectiu, el DGLC tracta el pronom.

En la redacció d'un diccionari, hem d'aclarir una altra incògnita: ¿hem de dedicar una sola entrada per a *un dia* i *dia u*, o hem d'elaborar una entrada per a l'ús numeral i una altra per a l'ús ordinal? El diccionari de Fabra (DGLC) en dedica una per a *un dia* i una altra per a *dia u* (2a). Això no obstant, si consultem l'adjectiu numeral *dos* trobarem en la mateixa entrada el valor numeral i l'ús ordinal (2b). Eixa actuació és coherent per la raó que en *un dia* i *dia u* hi ha la mateixa paraula; només canvia la relació sintàctica (quantitativa en el primer cas i qualificativa en el segon). Recordem que una paraula pot actuar en més d'una relació sintàctica (com ara ser nucli i ser modificador; ser subjecte i ser circumstancial).

Certament, entre *dia u* i *dia dos* hi ha una diferència, ja que la forma canvia en *un* (*un dia / el dia u*) i no en *dos* (*dos dies / el dia dos*). Per a saber si eixa variació exigix una entrada diferent, consultarem l'entrada *bo* (o una altra paraula que recupere la consonant nasal quan va davant del nucli). Si fem eixa operació, trobarem que el DGLC posa entre claudàtors la forma secundària (en *bo*, és *bon*, ja que els adjectius qualificatius van després del nom com a regla general).

A la vista de l'actuació (adequada) que el DGLC practica en *bo*, convindrem que l'entrada del primer adjectiu numeral hauria de ser igual: «**un [u] una**». Com que la paraula és un adjectiu numeral i va davant del nucli nominal, la seua forma bàsica és *un*, contràriament a la forma *bo*. No cal dir que, amb eixa mesura (els trio *un u una* i *bo bon bona*), no n'hi ha prou: també cal explicar als lectors de què depèn que aparega la forma bàsica o la forma secundària. Si consultem l'entrada *dos* en el DGLC (2c), trobarem que l'autor no fa eixa ope-

ració. A més, els dos primers exemples contenen la forma secundària (*bon*); començar per la bàsica. En (2d), mostre que la proposta de Saragossà (2003) permet assolir fàcilment l'objectiu d'explicar als lectors quan apareix cada forma. Tornant a Fabra, com que la separació per la forma (una entrada per a *un* i una per a *u*) és poc coherent és comprensible que, dins de l'entrada dedicada a la forma *un*, aparega una incoherència (un exemple amb la forma *u*, 2e):

2. ¿Una entrada o dos entrades per a *un dia* i *dia u*? Dos heterogeneïtats
 - a. *Un dia* i *dia u*: dos entrades
 - i. «**un una** *adj.* [numeral]»
 - ii. «**u** *adj.* [ordinal]»
 - b. *Dos dies* i *dia dos*: una entrada
 - i. «**dos dues** *adj.* Un més un, 2. *Un nen de dos anys* [...] *Anaven de dos en dos* / El que fa dos, segon (en aquest cas invariable, *dos*). *El quilòmetre dos, la plana dos* [...]»
 - c. «**bo [bon] bona** *adj.* Que reporta utilitat, satisfacció (avantatjós, útil, convenient; favorable). *Donar un bon consell. Un bon negoci. Estar en bona posició. Aconseguir una bona col·locació. Aigües bones per a l'estómac. Remei bo contra el reuma. És bo de menjar a poc a poc. Han tingut un bon viatge. Una bona notícia. Un bon resultat. És un bon senyal. La collita ha estat bona. Tenir bona opinió d'algú. Fer bona cara a tothom. Comprar a bon preu. Desitjar a algú les bones festes, un bon dia del seu sant, un bon any. Bon dia (i bona hora), bona nit (i bona hora), bona tarda, fórmules de salutació. Bona sort.* [...]»
 - d. Actuació a partir de la proposta per a *bo*:
 - i. **bo [bon] bona** *adj.* [Quan va davant del nucli nominal, és *bon* (*bon dia*); en els altres casos, esdevé *bo* (*gos bo* / *És molt bo* / *Per a tu el llibre roïn* i *per a mi el bo* / *Ser bo de pelar*.) **1** [valor bàsic] **2** [primer valor secundari]...

- ii. **un [u] una** *adj.* [Quan va davant del nucli nominal, és *un* (*un dia*); en els altres casos, esdevé *u* (*dia u* / *Dóna-me'n u* / *Per a tu dos llibres i per a mi u* / *En vullc u d'aquells.*] **1** [valor bàsic] **2** [primer valor secundari]...
- e. Dins de l'entrada dedicada a la forma *un*, apareix la forma *u*:
 - i. «Pron. *Tot és u. No és tot u això que allò.*»

Les tres actuacions heterogènies descrites tenen efectes negatius en la manera de dir com seria la llengua. En concret, si l'adjectiu numeral només té la forma *un* segons Fabra (2a.i) resultarà que el DGLC no considerarà cap de les dades empíriques en què la llengua històrica (tota o una part) ha actuat de la mateixa manera que en *bon* / *bo* i altres parelles. És a dir, el marc teòric del DGLC exclou les dades empíriques que hem donat analitzant la gramàtica de Fabra de 1912 (§2.2, 10; ara, 3):

- 3. La creença que l'adjectiu numeral només tindria la forma *un* exclou dades empíriques que deuen haver existit al llarg de la història en tota la llengua (o com a mínim en part, §2., 10)
 - a. El·lipsi del nucli nominal
 - i. *El València i el Madrid van dos a u*
 - ii. *Baixava els escalons d'u en u*
 - iii. *Els alumnes entraven u a u*
 - b. Elisió del nucli nominal
 - i. *De melons, només en vullc u*
 - ii. *D'encisams, dóna-me'n u d'aquells*

Convé preguntar-nos com arribà Fabra a creure que no serien coherents dades empíriques tan habituals en la major part de la llengua (si no és en tota) com ara *Van tres a u* (3a.i). La resposta podria estar en una Conversa Filològica

de 1923, que ha analitzat Saragossà (2003: §2.6.8). Mirem les dades de Fabra i l'estudi de Saragossà.

En la conversa dita, Fabra fa una operació que no hem trobat fins ara: intentar explicar de què depèn que aparega la forma *un* o la forma *u*. En primer lloc, el gramàtic de Barcelona afirma que la gent (no especifica de quin territori) vacil·la entre *un* i *u*, entre *ben* i *bé*, i en posa un exemple d'una operació aritmètica: «es sent *dos i un fan tres* i *dos i u fan tres*» (Fabra, Conv. Filol. 306, de 1923 [E. B. 566]). Notem que és el mateix exemple que en la gramàtica de 1912 havia posat amb la forma *u* (§2.4, 16a: *u i dos fan tres*). Si hi ha eixa vacil·lació social, ¿com l'hauríem de resoldre? La resposta pareix clara: mirant quina forma està d'acord amb les estructures de la llengua. En el cas de Fabra, hauria d'haver aplicat la seua gramàtica de 1918 (§4.1, 3): com que havia afirmat que en els usos ordinals (i en els «noms dels nombres naturals») sempre hi ha la forma *u* i en l'oració dita tenim un ús ordinal, la forma coherent és *dos i u fan tres*. Això no obstant, el nostre autor no aplicà la seua proposta, sinó que va fer l'argumentació reproduïda en (4c):

4. Manera de regular *un* i *u* segons Fabra. Font de les dades: Saragossà (2003: §2.6.8)
 - a. Fabra afirma que hi ha vacil·lació entre *un* i *u*:
 - i. «Es sent *dos i un fan tres* i *dos i u fan tres*».
 - b. Manera coherent de solucionar la variació: aplicar la seua proposta de 1918 (§4.1, 3):
 - i. Com que hi ha un ús ordinal (o «noms dels nombres naturals»), serà *u*.
 - c. Però Fabra no fa eixa operació, sinó esta argumentació:
 - i. «Si diem *un pam i dos pams fan tres pams*, és lògic que diguem *un i dos fan tres*, i no pas *u i dos fan tres*.» (Fabra, Conv. Filol. 306, de 1923 [E. B. 566]).

- d. L'argumentació anterior podria ser coherent en francès, en italià o en castellà, però no en una llengua que té la dualitat fonètica de *bon dia* i *dia bo*.
 - i. Les paraules de (c.i) són com les següents: «*Com que diem* Josep parla bé, *és lògic que també diguem* Josep és un home bé parlat».

Les paraules de (4c) podrien ser coherents en castellà, en francès o en italià. Però diria que no ho són en una llengua que té la dualitat fonètica que apareix en *bon dia* i *dia bo*. Saragossà observa que les paraules de Fabra són de l'estil de les de (4d.i), clarament absurdes.

Lliguem caps. Per a resoldre una variació que el nostre autor diu que hi ha en la llengua parlada (4a.i), no va aplicar en 1923 la regla que havia formulat en 1918 (§4.1, 3). La proposta que fa no té en compte una característica que diferencia la seua llengua en el conjunt romànic (*bon dia* / *dia bo*). A més, l'actuació que practica (4c.i) comporta que pren una dada ordinal (4a.i) com a numeral. Eixa confusió entre usos ordinals i usos numerals (que ja havia aparegut en la gramàtica de 1912, §2.4, 16b.iii) té dos conseqüències. La primera és introduir la forma *un* en l'ús ordinal (supressió de *dos per u* a favor de *dos per un*). La segona conseqüència és excloure la forma *u* en els usos numerals: si perquè diem *un pam*, seria «lògic» dir *dos i un fan tres*, encara serà més «lògic» dir *Van dos a un*, *Entrar d'un en un* (o qualsevol opció de 3), ja que la primera oració equival a *Van dos gols a un gol*, etc.:

- 5. Actuació de Fabra 1923: quatre característiques (b-e)
 - a. Per a resoldre un dubte, no aplica la seua proposta de 1918 (4b).
 - b. L'argumentació que fa (4c.i) no té en compte una propietat distintiva de la seua llengua (*bon dia* / *dia bo*), i porta a afirmacions sense sentit (4d.i).
 - c. Pren un ús ordinal (4a.i) com a numeral, confusió que també apareix en 1912 (§2.4, 16b.iii).

- d. El primer efecte dels errors (*b-c*) és introduir la forma *un* en usos ordinal (de *Dos per u fan dos* a *Dos per un fan dos*).
 - i. Per a Fabra, dir *un pam* tornava «lògic» dir *dos per un* (4c.i).
- e. El segon efecte és excloure *u* dels usos numerals.
 - i. Si és «lògic» dir *dos per un*, també ho serà dir *Van dos a un* (i els altres casos de 3), ja que podem dir *dos gols a un gol*.

Convindria preguntar-nos quantes correccions deu haver generat l'actitud de Fabra davant de *un* i *u*. Com a mostra, ací tenim quatre exemples d'una publicació de Girona:

- 6. Mostres de «incorreccions» del *Llibre d'estil de la Diputació de Girona* (2011, www.ddgi.cat/lilibreEstil/)
 - a. **Al supermercat fan un **dos per u***. [referint-se a un producte]
 - i. *Al supermercat fan un **dos per un***. [referint-se a un producte]
 - b. **En vull **u**, de portàtil*.
 - i. *En vull **un**, de portàtil*.
 - c. **Aneu passant **d'u en u***. [referint-se a homes o a un grup d'homes i dones]
 - i. *Aneu passant **d'un en un***. [referint-se a homes o a un grup d'homes i dones]
 - d. **El Girona va guanyar per **dos a u***. [referint-se a gols]
 - i. *El Girona va guanyar per **dos a un***. [referint-se a gols]

5.2. L'ENTRADA NUMERAL CONTÉ ORDINALS. NUMERALS ABSENTS

En haver emmarcat les entrades que hem d'estudiar, ja estem en condicions de reproduir-les i analitzar-les. Els diccionaris impulsen a tractar la definició de les accepcions de les paraules en més profunditat que les gramàtiques, de manera que és previsible que Fabra ens done una visió més ampla que en les dos gramàtiques estudiades.

En 7, he reproduït l'entrada per a l'adjectiu *un* (hem de tindre en compte que el DGLC no numerava les accepcions. El nostre autor posava dos barres quan pensava que l'accepció era important, i una barra si trobava que l'accepció era secundària):

7. DGLC: «**un una** *adj.*

- a. Dels adjectius numerals cardinals (que indiquen el nombre de coses a les quals, en el moment de parlar, apliquem el nom a què es refereixen), el que indica el nombre del qual tots els altres nombres són agregats ($2 = 1 + 1$. $3 = 1 + 1 + 1...$). *Ell no té sinó un fill. El meu oncle ha comprat una casa, no dues. Dels dos llibres, n'he perdut un. Avui fa un any que va morir el seu pare. Un ganivet. Una destrat. Uns molls. Unes tisores, unes pinces, unes tenalles.* |
- b. *Un i un fan dos. Comptar d'un a cent.* |
- c. *A l'una*, a un temps, unidament. |
- d. *Tot d'una*, loc. adv. de sobte, tot seguit. |
 - i. [afegit de Josep Miracle, sisena edició, 1968]
- e. Article indefinit. *X és un metge molt bo.* |
- f. Pron. *Un hom.*
- g. [punt i a part; en el DGLC, implica una separació forta] No vari, constituent una unitat. *S'ha d'anar a una ortografia una. Catalunya una, amb un govern, un parlament...* |

- h. Pron. *Tot és u*, tant una cosa com l'altra. *No és tot u això que allò*, això és tota altra cosa que allò.»

Com podem comprovar, l'error de Fabra de 1923 té efectes en (7b). Segons ell, en «comptar de l'un al cent» no hi haurien usos ordinals, sinó numerals. Ara bé, tot adjectiu numeral fa l'operació que diu Fabra: «indicar el nombre de coses» (7a). ¿Quin «nombre de coses» hi ha en l'exemple que comentem? Ja sabem quina és la resposta: en eixa construcció, falta el nom *número* (*Comptar del número u al número cent*) i, en conseqüència, no hi ha cap «nombre de coses», és a dir, no hi ha *cap nom quantificat* (que és la propietat pertinent). L'exemple de Fabra és exactament igual que *Comptar del (dia) u (de maig) al (dia) quinze (de juliol)*.

Podem fer ara una argumentació complementària. Quan estudiarem l'entrada dedicada a la forma *u*, trobarem que el nostre autor fa una definició adequada del primer adjectiu ordinal. I bé, aleshores comprovarem que la seua proposta és aplicable als dos exemples que comentem (els de 7b). Podem dir, per tant, que la mateixa teoria de Fabra (definició dels numerals i definició del primer ordinal) comporta que en els dos exemples de (7b) no hi han adjectius numerals, sinó ordinals (8a):

8. Una absència de coherència (*a*) i una absència empírica (*b*) en l'entrada *un*
- a. Ordinals tractats com a numerals: *U i u fan dos. Comptar d'u a cent* (7b).
 - i. La definició que Fabra fa dels numerals (7a) i del primer ordinal (§5.5, 17) comporten que l'adjectiu és ordinal.
 - b. Construccions numerals que segueixen faltant:
 - i. *Anar dos a u*
 - ii. *Baixar els escalons d'u en u*
 - iii. *Entrar els alumnes u a u*

Per una altra banda, segueixen faltant les construccions numerals sense el nucli nominal (8b).

Si ara passem a la teoria (7a), hi han factors que convé comentar. La definició del primer adjectiu numeral conté l'aspecte bàsic: ser la base o unitat de tots els adjectius numerals cardinals, que obtenim gràcies a la suma («indica el nombre del qual tots els altres nombres són agregats»). La part inicial de la definició és adequada per a caracteritzar el concepte *adjectiu numeral* («que indiquen el nombre de coses a les quals, en el moment de parlar, apliquem el nom a què es refereix»). Per una altra banda, convé incorporar els partitius i els multiplicatius, operació que aclaria què vol dir *numeral cardinal*:

9. La definició del número u (7a) es pot simplificar i alhora completar (a).

Segona accepció (b)

- a. **un [u] una adj. 1** Indica la unitat dels numerals, ja que amb l'operació de sumar obtenim els cardinals ($u + u = dos$; $dos + u = tres$;...), amb la divisió entre els cardinals deduïm els partitius (*u dividit per dos és mig*) i amb la multiplicació entre els cardinals traem els multiplicatius (*u per dos és el doble*).
- b. **2** Fa l'operació complementària de l'article (introdueix en el discurs una entitat nova, desconeguda del receptor). *Ha vingut un xic preguntant per tu.*

La definició del número u va ben orientada. En canvi, l'actuació davant de «l'article indefinit» (7e) és prou diferent. Quan un autor ha tractat el valor bàsic de primer adjectiu numeral (9a), la segona operació que deu fer és explicar que hem habilitat eixa paraula per a que complemente l'article (com ara amb l'explicació de 9b). Fabra no posa «l'article indefinit» en la segona accepció, sinó en la que fa cinc. A més, en compte d'explicar als lectors en què consistix el seu valor, només diu «article indefinit». Convé notar que, si un autor usa l'expres-

sió *article definit* i *article indefinit*, ha de definir el concepte *article*, i la proposta ha de ser aplicable a *el* i a *un*, com observa Saragossà (2003: 95 nota 44).

Com a conseqüència de no definir què vol dir *article indefinit*, Fabra posa un exemple en què no hi ha un «article indefinit» (*X és un metge molt bo*). En eixa oració, *X* representa un nom propi i, per tant, una entitat coneguda del receptor. Ara bé, això significa que, en l'exemple de Fabra, la paraula *un* té el valor purament numeral, ja que l'entitat representada pel nom propi i l'entitat representada per *un metge molt bo* és la mateixa.

Saragossà m'ha comentat que, si algú vol que la paraula *un* represente algun valor específic en l'exemple que estudiem, hauria de dir quin és i l'hauria d'incorporar a l'habilitació de l'adjectiu numeral *un* com a complement de l'article. L'operació que no hauríem de fer és la següent: en primer lloc, no informem que el segon valor de la paraula *un* expressa el valor complementari de l'article ('entitat no coneguda del receptor'); en segon lloc, no definim ni *article* ni *article indefinit*; en tercer lloc, partint d'eixes absències afirmem que en l'exemple que comentem hi hauria un «article indefinit». El lloc inadequat (7e) i l'exemple erroni van units a l'absència de teoria que hem trobat en les gramàtiques de 1912 i 1928 quan el nostre autor tractava «l'article indefinit». En síntesi:

10. Tres anomalies en el tractament de «l'article indefinit» (7e)

- a. Ha d'anar immediatament després de definir l'adjectiu numeral (9a-b); en 7, és la cinquena accepció.
- b. Cal explicar el seu valor (9b), en compte d'usar terminologia sense definir-la («article indefinit»).
- c. L'absència de teoria fa que l'exemple posat (*X és un metge molt bo*) no siga adequat, ja que no presenta una entitat desconeguda del receptor.

5.3. UNA PARAULA DIFÍCIL: UNS. EL PRONOM U(N)

Si mirem els exemples de l'adjectiu numeral, trobarem *uns molls*, on *uns* indica pluralitat. Com que la paraula *u* indica la unitat i la unitat és el singular, no hauria de poder tindre plural. Si en té, és perquè hem creat una accepció diferent, que cal definir. La creació de la paraula *uns* és pròpia de les llengües romàniques de la Península Ibèrica (*uns* no existix en francès ni en italià; tampoc en anglès). Si apliquem eixes observacions a la proposta de Fabra, deduirem que deuria haver dedicat una accepció per a definir el valor de *uns* i per a exemplificar-lo. Mirem com explica Saragossà (2003: §2.4.3) la formació d'eixa paraula:

11. Procés per a fer que la paraula que indica la unitat o singular pugua tindre plural
 - a. «Com que *uns* és una forma del plural de la unitat, significarà 'pluralitat'; i, com que l'adjectiu numeral *un* té com a valor secundari 'desconegut per al receptor', el camí que probablement hem recorregut és aplicar eixe contingut semàntic secundari al de 'pluralitat', cosa que dóna com a resultat 'pluralitat desconeguda per al receptor', això és, pluralitat indeterminada. [...] La creació lèxica *uns* / *unes* té un valor bàsic (que és purament quantitatiu: 'pluralitat indeterminada') i un valor secundari, que consistix en el valor bàsic ('pluralitat indeterminada') més el fet que el receptor no coneix les entitats de què parla l'emissor.» (Saragossà 2003: §2.4.3)
 - b. Paral·lelisme entre els dos valors de *u* i els dos de *uns*
 - i. Pluralitat indeterminada: *Els noms són unes paraules bàsiques*
 - ii. Pluralitat indeterminada + entitats desconegudes del receptor: *Han vingut unes persones que volen parlar amb tu*

Les accepcions 3 i 4 (7c-d: *A l'una* i *Tot d'una*) són fraseologia, cosa positiva. En un cas, Fabra posa «locució adverbial» i en l'altre (afegit per Josep Miracle) no, encara que les dos expressions són iguals sintàcticament. També és positiu que definisca les dos frases. En canvi, no posa com a exemple cap oració que continga la fraseologia (com ara *Han vingut els dos a l'una*). En el «google», hi ha un milió d'exemples, cosa que fa pensar que és popular. En valencià, una opció molt normal és *Han vingut alhora*. Convindria saber el grau de popularitat en valencià de *a l'una* i si es pronuncia com diu Fabra o com l'hora (És la una). Hi ha més fraseologia. El DECLC (*un*, 978-a-50-53) esmenta la construcció de Monòver *d'una* (viva en moltes comarques valencianes) i proposa que és 'd'una vegada': *Acabem (ja) d'una*. El DCVB tracta, dins les «locucions» elaborades amb *un*, la construcció medieval *en una*, que ara diríem *a la una* segons el DECLC (*un*, 978-a-48): *Serà en esta pau en una amb nós* (Jaume I) / *Tots en una concordants* (Consolat de Mar) / *Stant los apòstols tots ajustats en una* (Sor Isabel de Villena) / *Que anassen tots en una al entrant de la ciutat* (Sor Isabel de Villena).

Passem al pronom *u* (7f). Sabem que Fabra hauria d'haver actuat davant d'eixe pronom igual que en les altres parelles de pronom i adjectiu (*algú / algun*, etc.; una entrada per a cada paraula, §5.1, 1). En canvi, no hi ha cap entrada per al pronom. Dins de l'entrada dedicada a la forma *un*, hi ha una accepció que afirma que la forma *un* també seria pronom (7f). Ara bé, no n'hi ha cap exemple. El diccionari només informa que el valor del pronom «*un*» seria «*un hom*». Eixa actuació comporta que la forma bàsica seria *un hom* i «*un*» la secundària. En canvi, en 1918 havia fet la proposta contrària: «*un*» seria la possibilitat bàsica i *un hom* seria la secundària (§4.1, 6e-f). En 1912, hem trobat una proposta diferent de la de 1918 i la de 1932 (només considera *un hom*):

12. Variacions en el pronom *u* i la construcció *un hom*

- a. 1912: *un hom* només (§2.6)

- b. 1918: *u(n)* com a bàsic i *un hom* com a secundari (§4.1, 6e-f)
- c. 1932: la constrària de 1918 (*un hom* com a opció bàsica i «un» com a secundària, §5.2, 7f)

Un diccionari no és un lloc adequat per a constatar i argumentar, de manera que haurem d'esperar a la gramàtica de 1956 per vore si el nostre autor justifica els seus canvis entre 1912, 1918 i 1932.

5.4. ¿SÓN DIFERENTS UNA EUROPA UNA I SER (ELS DOS) U?

El final de la definició de Fabra (§5.2, 7g-h, reproduït en 13a) és molt enigmàtic. En primer lloc, l'autor fa un punt i a part, que és la separació més forta en el seu diccionari. Cal sobreentendre que la paraula segueix tenint el valor de l'entrada (un adjectiu). Tot seguit, fa una definició (que conté el nom *unitat*) i posa dos exemples que no són propis de la llengua popular. A continuació, hi ha un canvi de categoria sintàctica («pronon») i una expressió («*tot és u*»), que el nostre autor definix d'una manera que pareix molt particular (13a.ii); a més, l'exemple que posa el trobe estrany, poc natural (*No és tot u això que allò*). Per una altra banda, ja sabem que hi ha una incoherència entre l'entrada (forma *un*) i la forma que apareix en el «pronon», que ara és «u» (*tot és u*):

13. Un ús adjectival no popular i un «pronon» que té la forma «u»
- a. Part final de la definició de l'adjectiu *un* (7g-h), amb punt i a part:
 - i. [*adj*] «No vari, constituint una unitat. *S'ha d'anar a una ortografia una. Catalunya una, amb un govern, un parlament...* †
 - ii. »Pron. *Tot és u*, tant una cosa com l'altra. *No és tot u això que allò*, això és tota altra cosa que allò.»

Les preguntes que acabem de formular s'aclarixen totes si consultem la gramàtica de Saragossà (2003: §2.6.8).

El lingüiste valencià diu que el primer adjectiu numeral admet un ús qualificatiu a banda de l'ordinal (l'orde ja indica que és qualificatiu: *una ortografia una*). Per a comprendre eixa actuació de la llengua, hem de tindre en compte que la majoria d'adjectius que funcionen com a qualificatius no funcionen com a quantitativus, i al revés. Ara bé, n'hi han uns quants (*sol, infinit, cert...*) que tenen les dos possibilitats (Saragossà 1998: §4.5, 13). Com que el contingut semàntic de la paraula és sempre el mateix (en el cas de *infinit*, 'no finit i, per tant, sense fi'), les diferències de sentit han de ser una conseqüència del valor específic que té cada relació sintàctica. En (14a), parlem d'un conjunt d'oracions cada una de les quals té la característica accidental qualitativa de no tindre fi. En la segona oració, el significat 'sense fi' es troba en la quantificació i, com a conseqüència, interpretem que parlem d'una quantitat sense fi d'oracions:

14. Adjectius que poden ser qualificatius i quantitativus (Saragossà 1998: §4.5, 13)
- a. *Eixe mecanisme pot elaborar oracions infinites*
 - b. *Eixe mecanisme pot elaborar infinites oracions*

Si ara apliquem la concepció descrita a l'adjectiu *un [u]*, diluïrem els enigmes que hem trobat. L'adjectiu *un [u]* és bàsicament numeral (15a). El seu valor és 'sense parts', de manera que és simple, elemental: indivisible. Però pot funcionar com a qualificatiu. Aleshores, el valor 'sense parts' es concreta en una qualitat: uniforme, homogeni. L'ús en singular (15b) és poc popular, però existix, de manera que Fabra va fer molt bé arreplegant-lo. En (15b.ii), hi ha un exemple que intenta ser versemblant i útil. Lògicament, si hem passat d'un adjectiu numeral (15a) a un adjectiu qualificatiu (15b) resultarà que la separació del diccionari de Fabra (§5.2, 7g) estarà del tot justificada.

Per una altra banda, a la vista que els adjectius qualificatius es poden usar en general com a atributius (15c) no serà sorprenent que l'adjectiu qualificatiu *u* també tinga eixa propietat. En (15c), he descrit unes propietats que m'ha comunicat Saragossà. Els exemples de (15d) són reals, sovint amb *tot*, però també sense eixa paraula (15d.iii):

15. L'adjectiu *un* [*u*] és bàsicament quantitatiu numeral (*a*) i secundàriament és qualificatiu (*b*). Efecte (*c*)
- a. Adjectiu quantitatiu numeral: expressa la unitat dels numerals ('sense parts, elemental, simple, indivisible'):
 - i. *Un dia*
 - ii. *Entrar a un lloc d'u en u*
 - b. Adjectiu qualificatiu: el valor 'sense parts' l'apliquem a les qualitats d'una entitat, d'on deriva 'uniforme, homogeni, no vari' (Saragossà 2003: §2.6.8):
 - i. *Una ortografia una = una ortografia uniforme, sense trencaments o variacions*
 - ii. *Hem de buscar una Europa una en el fons i diversa en les formes* (Saragossà 2003: §2.6.8, 12)
 - iii. El fet que l'adjectiu *un* [*u*] siga ara qualificatiu justifica la separació de Fabra (§5.2, 7g).
 - c. Els adjectius qualificatius (*i*) poden usar-se com a atributius (*ii*), propietat que també té l'adjectiu qualificatiu *u*. Si el nom està en singular (*b.i-ii*), la uniformitat és interna. Si el nom està en plural (*iii*: *Arribarà el dia que tots serem u*) o hi ha més d'un nom (*iv-v*), uniformitzem coses diferents (*iii-v*), l'adjectiu *u* és atributiu i podem emfatitzar amb *tot* (*iii, v*):
 - i. *una persona tranquil·la*
 - ii. *Anna estava tranquil·la*

- iii. *Arribarà el dia que tots serem u*
 - iv. *Marit i muller han de ser u*
 - v. *El motiu del teu dolor i el del meu és (tot) u*
- d. Exemples històrics d'usar *u* com a atributiu (a voltes amb el reforç de *tot*, *i-ii*); trets de diverses fonts
- i. *Tot es u lo que dig jò y lo que dius tu* (Amengual 1835: 184)
 - ii. *Collir una pedra i etzibar-la dret al turó, fou tot u*, Ruyra Parada 33 (DCVB, *u*, IV)
 - iii. *Qu'en tot lo que vullen los dos sien hu*, Viudes Donz. 514. (DCVB, *u*, IV)
 - iv. *Si'l foch e'l gel que son en imfern son hu o molts* (Bernat Metge; tret de Par 1923: § 170)
- e. El camí practicat (*b-c*) és continuador de la proposta del DCVB, que no separa l'ús atributiu (*tot és u*) de l'ús qualificatiu (*una Europa una*); a més, posa exemples amb *tot* i sense *tot*, i amb *u* (*un* en exemples antics), amb *uns* i amb *unes*.
- i. «IV. *adj. o pron.* No vari; que constitueix una unitat.» Exemples:
 - ii. » *Déu és un en trinitat*, Lull Cont. 346, 17. [...]. *Hu és Déu pare de les creatures*, Pere IV, Cròn. 18. *Si'l foch e'l gel que són en Infern són hu o molts*, Metge Somni iii. *Quantes coses han a esser, aytant solament poden durar en lur esser quant són unes*, Genebreda Cons. 154. [...] *Qu'en tot lo que vullen los dos sien hu*, Viudes Donz. 514. [...] **Tot és u**: *tot és una mateixa cosa, tant se val. Sàpias que lo pes de Tripoll e de Domàs és tot hu*, Conex. spic. 61 vo. *Oh catalans que a l'altre mar sou junts..., s'acosta el dia que serem tot uns*, Maragall Enllà 22. *No era cert que totes les dones fossin unes, com sostenia l'lbo*, Vayreda Puny. 112. *Per córrer a la batalla, | tot és hu, llança o rastell*, Picó Engl. 22. *Collir una pedra i etzibar-la dret al turó, fou tot u*, Ruyra Parada 33.»

En el primer exemple atributiu (15d.i), si és u «lo que dic jo i lo que dius tu» és senyal que diem la mateixa idea. En l'exemple de Joaquim Ruyra, és evident que hi han dos fets diferents i successius en el temps. En eixa situació, interpretem que el subjecte va ser tan ràpid, que és com si haguera fet les dos accions *simultàniament*. Estem davant d'un ús expressiu de l'ús atributiu de l'adjectiu *u*, molt popular. Acabare observant que el camí que hem practicat és una continuació de la proposta del DCVB, que no va separar l'ús qualificatiu (*una Europa una*) i l'atributiu (*tot és u*); a més, va posar exemples amb *tot* i sense *tot*, i amb *u* (*un* en els exemples antics), *uns* i *unes* (15e.ii).

Saragossà m'ha observat que els dos usos del primer adjectiu numeral (com a numeral i com a qualificatiu) expliquen que el nom *unitat* tinga dos valors diferents:

«Exemples a explicar:

La paraula és la unitat de la semàntica

La unitat dels valencians permetrà la recuperació de la seua llengua

Com a conseqüència dels dos usos de l'adjectiu *u* (quantitatiu i qualificatiu), el nom derivat (*unitat*) té dos continguts semàntics. En primer lloc, tenim el nom *unitat* que indica 'sense parts en la quantitat, simple, elemental'. Per tant, assenyala els elements o constituents mínims de les construccions, no debades la combinació dels elements forma les construccions, exactament com la combinació de l'u forma els números cardinals. Exemple 1.

»El segon nom *unitat* expressa el valor 'sense parts, sense qualitats diferents, sense separacions i, per tant, com si una pluralitat o diversitat fora una unitat o uniformitat'. Exemple 2.

»El valor qualitatiu de *unitat* és pràcticament el mateix que té el nom *unió*, que deriva d'un verb que també hem creat a partir de l'adjectiu (*unir*). La diferència es troba en el matís processual que implica qualse-

vol verb: *unió* significa ‘procés i resultat d’unir, d’ajuntar i tornar u allò que estava separat i era divers’.»

5.5. L'ENTRADA ORDINAL («U»)

Mirem ara quina informació posa Fabra en l'entrada dedicada a la forma *u*, que vol reduir a l'adjectiu ordinal (16a.i-iii):

16. DGLC: proposta (a) i primera anomalia (b)

a. Definició:

i. «**u** *adj.*

ii. »Numeral ordinal amb què es designa el primer terme d'una sèrie numerada. *El quilòmetre u. El dia u de gener.* |

iii. »m. *L'u de setembre.* |

iv. »Pron. V. *un.*»

b. Separa l'ús amb el nucli (a.ii: *el dia u de setembre*) i l'ús sense el nucli (a.iii: *l'u de setembre*); quan no hi ha un nucli explícit, l'adjectiu no seria un adjectiu, sinó un nom.

i. Efecte de l'error: no poder definir el contingut semàntic d'eixe hipotètic nom.

La definició del contingut semàntic és adequada en la part central («el primer terme d'una sèrie numerada», 16a.ii); en la part inicial, convé llevar la paraula *numeral* (§2.3, 11). En canvi, és poc adequat que, després d'una barra (16a.ii), aparega la lletra *m* (*nom masculí*) i l'exemple *l'u de setembre* (16a.iii). Si la paraula *u* d'eixa construcció fóra un nom (com afirma Fabra), el diccionari hauria de dir quin contingut semàntic té eixe hipotètic nom. El nostre autor no pot fer eixa operació perquè hi ha el mateix adjectiu ordi-

nal que en *el dia u de gener*. Com ja sabem, l'única diferència és que, ara, el nom està elidit o en el·lipsi.

Hem comentat que la definició de l'adjectiu ordinal *u* és bona: com que expressa en quin lloc o posició es troba una entitat i eixe lloc és el primer d'una sèrie, convindrem que la proposta de Fabra és adequada («designa el primer terme d'una sèrie numerada»). Així, en la «sèrie numerada» que formen els dies d'un mes el dia *u* indica «el primer terme». La proposta que comentem ¿és aplicable a *comptar d'u a cent*? En eixa expressió, apareix «el primer terme» de la «sèrie numerada» que formen els adjectius numerals, i el terme que fa cent. En conseqüència, haurem de deduir que hi ha un adjectiu ordinal *i*, per tant, ha de tindre la forma *u*. Com probablement ja heu recordat, el nostre autor va posar l'exemple comentat en els adjectius numerals (*i* amb la forma *un*, §5.2, 7b). En l'altre exemple (*U i u fan dos*), tenim la mateixa realitat: apareixen «els dos primers tèmens» de «la sèrie numerada» dels adjectius numerals. Resulta, per tant, que la mateixa teoria de Fabra (16a.ii) fa costat a l'afirmació que en els dos exemples comentats hi han adjectius ordinals, de manera que la forma coherent és *u*:

17. L'aplicació de la teoria de Fabra (16a.ii) a exemples que ell considera numerals mostra que són ordinals (§5.2, 7b)

a. *Comptar d'u a cent*

i. Apareix «el primer terme» de la «sèrie numerada» que formen els adjectius numerals, i «el terme» que fa cent.

b. *U més u fan dos*

i. Usem «els dos primers tèmens» de «la sèrie numerada» dels adjectius numerals.

L'explicació que acabem de fer comporta que, en les dades dels ordinals (16), hem d'incorporar els dos exemples de 17, posats per Fabra en els adjectius numerals.

En (16a.iv), el DGLC remet al «pronomen» de l'entrada *un*. Sabem que eixa entrada conté dos subentrades amb la qualificació «pronomen»: *un hom* (§5.2, 7f) i «*tot és u*» (§5.2, 7h). ¿A quina es referiria Fabra? Tant pot ser una com l'altra. Però un escrit de 1923 (18a.i) ho aclaria:

18. Anomalies en el tractament de l'entrada dedicada a la forma *u* (adjectiu)
- a. Fabra es manté en la inexistència de la forma *u* per al pronomen, a pesar de *cada u*. L'únic pronomen amb la forma *u* és el de «tot és u»:
 - i. «En els compostos del numeral *unum*, la forma amb *n* és un adjectiu i la forma sense *n* és un pronomen: *Algun*, *cada un*, *cadascun* són adjectius; *algú*, *cada u*, *cadascú*, *ningú* són pronomen (així com *u* en *tot és u*).» (*Conv. Fil.* 308, de 1923 [E. B. 89])

Per molt que *algú*, *cada u*, *cadascú* i *ningú* siguen pronomen, i *algun* o *un* siguen adjectius, no existix el pronomen *u* (*Ací, u no pot dir res*). L'únic pronomen amb la forma *u* seria el de «tot és u», a on hem deduït que no hi ha un pronomen, sinó un adjectiu atributiu (§5.4, 15c).

5.6. CONCLUSIONS DEL DGLC (1932)

El DGLC aporta més informació que les gramàtiques, cosa ben positiva. En canvi, la manera d'agrupar i definir els usos està enterbolida pel grau escàs de teoria (i les repercussions que eixa deficiència té en la coherència interna). Hem trobat una quantitat significativa d'anomalies en les dos entrades que hem analitzat (com ara el fet de posar *uns* en el valor de la unitat, que no té plural, §5.3; o la posició de l'article definitiu i l'absència de definició, anomalies que acaben en un exemple inadequat, §5.2, 10). Però, a fi de no fer el treball tan llarg, ens limitarem a les deficiències teòriques que tenen repercussió en l'estudi de les formes *un* i *u*.

La primera limitació important és no actuar en l'adjectiu *u(n)* i el pronom *u* igual que en les altres parelles (*{algú / algun}*, *{qui / quin}*, etc.): una entrada per a l'adjectiu i una per al pronom. Fabra no va actuar tampoc com en l'entrada dedicada a *dos*, on explica els usos numerals (*dos edificis*) i els ordinals (*l'edifici dos*). Eixes dos heterogeneïtats varen portar el DGLC cap a la tercera: no actuar igual en *bo [bon] bona* i en el nostre adjectiu (que hauria d'haver sigut *un [u] una*, §5.1, 1-2).

19. Tres heterogeneïtats del DGLC davant de l'adjectiu *u(n)* i el pronom *u*

- a. El DGLC separa els pronoms (*algú, qui*, etc.) i els adjectius (*algun, quin*, etc.).
 - i. En canvi, agrupa l'adjectiu i el pronom en el cas de *un* i *u*.
- b. En la mateixa entrada, el DGLC explica els usos numerals de *dos* i els ordinals.
 - i. En canvi, en el primer adjectiu numeral dedica una entrada als usos numerals i una altra als usos ordinals.
- c. En l'adjectiu *bo*, introdueix les tres formes que té i posa entre claudàtors la secundària (*bo [bon] bona*).
 - i. Tanmateix, no actua de la mateixa manera en el primer adjectiu numeral (*un [u] una*).

És probable que l'actuació poc ordenada que acabem de descriure siga una conseqüència d'aplicar al català un mecanisme que no li és propi. En 1923, Fabra va intentar deduir de què depenia que apareguera la forma *un* o la forma *u*; però va dir unes paraules que, a més de comportar diverses confusions (§5.1, 5a), no tenen en compte una particularitat del català enfront de les altres llengües romàniques. El fet de no considerar que la dualitat de *un / u* s'explica igual que la de *bon / bo* (20a) degué tindre tres efectes negatius (20b-d):

20. Proposta de Fabra per a explicar les formes *un* i *u* (§5.1, 3)

- a. No actua d'acord amb les estructures del català.
 - i. «Si diem *un pam i dos pams fan tres pams*, és lògic que diguem *un i dos fan tres*, i no pas *u i dos fan tres*.» (Fabra, Conv. Filol. 306, de 1923 [E. B. 566]).
- b. Primera conseqüència de l'error: dades empíriques que havia donat amb la forma *u*, passen a la forma *un*:
 - i. 1912: *U i dos fan tres* (§2.4, 16a)
 - ii. 1932: *Dos i un fan tres*
- c. Segona conseqüència:
 - ii. Tracta usos ordinals com a numerals i els posa la forma *un* (*Un i un fan dos. Comptar d'un a cent*, §5.2, 7b)
 - iii. La seua definició del primer adjectiu ordinal (§5.5, 16a.ii) comporta que en els dos exemples anteriors hi han adjectius ordinals.
 - iv. Fabra s'apartava de la distinció que havia fet en 1918 entre els numerals i els ordinals (§4.1, 4) i tornava a la confusió de 1912 (§2.4, 16a).
- d. Tercera conseqüència: no té en compte dades numerals que deuen existir en tota la llengua (o en la major part) des de fa segles:
 - i. *El València i el Madrid van dos a u*
 - ii. *Baixava els escalons d'u en u*
 - iii. *Els alumnes entraven u a u*

El quadre descrit comporta el retrocés de la forma *u*, ja que estava expulsada dels usos adjectius numerals (21a), mentres que (inversament) la forma *un* s'havia infiltrat en els ordinals (21b). Eixe resultat fa sospitar quin és el final: suprimir *u* i, en els usos adjectius, usar sempre *un* (21c):

21. Dos factors contra l'ús de la forma *u* en la llengua escrita

- a. Creure que, en els usos adjectius numerals, no hi hauria la forma *u* (§5.1, 3)
 - i. Procés facilitat a causa de no tractar construccions numerals sense el nucli nominal (20d).
- b. Posar la forma *un* en els adjectius ordinals i presentar les dades com a numerals.
 - i. *Dos i un fan tres* (contra la forma de 1912, *u i dos fan tres*, §2.4, 16a)
- c. Resultat previsible en els usos adjectivals:
 - i. Suprimir la forma *u* i usar sempre la forma *un*.

En el diccionari, Fabra considera dos usos nous de l'adjectiu *u*. Com que el número *u* és indescomponible perquè expressa la unitat, usat en la qualificació té el valor 'uniforme, indivisible' (22a). Per una altra banda, igual que molts qualificatius és usable com a atributiu (22b). Pel que fa a la forma, passa igual que en el valor ordinal: com que els qualificatius van després del nucli nominal, si apareix la forma masculina serà *u* (22c). Estem davant d'una bona aportació empírica de Fabra. En canvi, el tractament teòric té un grau escàs de coherència (22d):

22. Més usos qualificatius de l'adjectiu *u* (a); atributiu (b);

- a. El valor de la unitat comporta, en la qualificació, 'uniforme, indivisible':
 - i. *Hem de buscar una Europa una en el fons i diversa en les formes*
- b. Igual que uns altres qualificatius, és usable com a atributiu:
 - i. *España: una. España grande. España: libre*
- c. Com en els ordinals, la posició postnuclear implica la forma *u*, la qual es trasllada als atributius (com en *ser bo*):

- i. *Marit i muller han de ser u*
- d. Fabra no explica que hi ha un adjectiu ara qualificatiu (*a*) i ara atributiu (*b*).
 - i. Quan té la forma *u* (que inclou en l'entrada de la forma *un*), ho qualifica com a «pronom» (§5.2, 7g-h, §5.4).

Pel que fa al pronom *u*, el nostre autor formula una proposta en cada obra analitzada: no apareix en 1912, va per davant de *un hom* en 1918 («un, una») i estaria supeditat a *un hom* en 1932 (23c):

23. Pronom *u*: tres actuacions en tres obres

- a. El pronom *u* no apareix en 1912.
 - i. Només apareix *un hom* (§2.6).
- b. El pronom *u* seria prioritari sobre *un hom* en 1918.
 - i. Forma: «un, una» (§4.1, 6e-f).
- c. En 1932, seria secundari en relació a *un hom* (§5.2, 7f).
 - i. Forma: no hi ha cap exemple; però l'entrada és *un*.

Resumim. En els usos adjectivals, havíem trobat un tractament amb alguna limitació; però aprofitava com a base per a una bona proposta (1912 i 1918, §2.7, 13 i §4.2, 8). En canvi, en el DGLC hem analitzat una negació d'una particularitat estructural del català (20a), procés acompanyat d'una quantitat elevada d'anomalies metodològiques (19, 20 i 22d). En els usos pronominals, en cada obra analitzada hi ha una proposta diferent (23).

5.7. UNA ENTRADA ALTERNATIVA

A partir de l'anàlisi feta, podem elaborar l'alternativa de 24 (les separacions amb lletres equivalen als números: $a = 1$; $b = 2$, etc.; $a.i = 1a$, etc.). Convé tindre en compte que, quan diem una construcció nominal sense el nom, el gènere del nom en el-lipsi passa a l'article i, si l'ordinal és superior a l'u, la construcció va en plural (24d.iii). Amb un exemple, ho comprendrem fàcilment: la construcció És l'hora segona esdevé *Són les dos* si no diem el nom *hora* i recorrem a una forma ordinal: -¿*Quina hora és?* -*Són les dos*.

24. **un [u] una** *adjectiu numeral* [quan no va davant del nucli nominal, perd la consonant nasal. *Van dos a u. Baixar els escalons d'u en u. Dels dos gossos, n'he perdut u. Per a tu, dos llibres; per a mi, u. En vullc u d'aquells.*]
- a. Indica la unitat dels numerals; amb l'operació de sumar, obtenim els cardinals ($u + u = dos$; $dos + u = tres$;...); amb la divisió entre els cardinals, deduïm els partitius (*u dividit per dos és mig*); amb la multiplicació entre els cardinals ixen els multiplicatius (*u per dos és el doble*). *Només té un fill. Ma tia ha comprat una casa, no dos. Hui fa un any que va morir son pare. Dónam una cassola.*
 - i. Pot anar sense el nucli nominal. *El Madrid i el València van dos a u. Els alumnes han d'entrar {d'u en u / u a u}*
 - b. Fa l'operació complementària de l'article (introduïx en el discurs una entitat nova, desconeguda del receptor). *Ha vingut un estranger preguntant per tu.*
 - c. *Uns*. Indica una pluralitat indeterminada. *He comprat uns molls per a dinar. Els noms són unes paraules bàsiques.* Paraula no universal (en romànic, és ibèrica).
 - i. Com en la unitat (*b*), també pot expressar que les entitats són desconegudes del receptor. *Han vingut unes persones que volen parlar amb tu.*

- d. Adjectiu qualificatiu extern o ordinal; invariable. Indica el primer membre d'una sèrie. *El número u. El quilòmetre u. El dia u de gener. Viu en la porta u.* La forma històrica és *primer*, però la forma *u* tendix a substituir-la.
- i. Pot anar sense el nucli nominal. *Lu de setembre. El vint-i-u de juliol.*
 - ii. Poden faltar més constituents. *U més quatre fan cinc* (en compte de *el número u més el número quatre fan el número cinc*). *Comptar d'u a cent. M'ha eixit el quatre d'espases* (la carta que conté el número quatre i també quatre espases).
 - iii. Si el nom no es diu, el gènere del nom en el·lipsi passa a l'article *i*, si l'ordinal és superior a l'*u*, la construcció va en plural. *{És l'hora segona / Són les dos}*, *{En esta baralla, han eixit defectuosos tots els números u / tots els uns}*.
- e. Adjectiu qualificatiu intern. Indica que una cosa no conté parts *i*, per tant, és indivisible, homogènia, uniforme. *Hem de buscar una Europa una en el fons i diversa en les formes.*
- v. Sol usar-se com a atributiu. El subjecte o bé està en plural o bé hi ha més d'un nom. És factible emfatitzar la construcció amb *tot*. Exemples:
 - vi. *Arribarà el dia que tots serem u. Tot es u lo que dic jo i lo que dius tu* (Amengual). *Marit i muller han de ser u. Collir una pedra i etzibar-la dret al turó fou tot u* (Ruyra). *Que en tot lo que vullen los dos sien u* (clàssic).
- f. Fraseologia. *D'una* (d'una vegada: *Acabem (ja) d'una*). *A l'una* (alhora, conjuntament; *Han vingut els dos a l'una*). *Tot d'una* (de sobte, tot seguit; *Han arribat tot d'una, sense avisar*).

En la proposta anterior, he exclòs *un hom* perquè eixe constituent s'ha de definir en oposició a *hom* i, per tant, hauria d'anar en l'entrada dedicada a *hom*.

Pel que fa al pronom *u*, Saragossà m'ha observat que té dos valors. En el bàsic, és *u* dels pronoms indefinits (25a). En el valor secundari, és una de les construccions impersonals; focalitza focalitza l'emissor (25b). Anfòs Par va descriure eixe valor en 1923 (26a) i, al cap de mig segle, també Enric Valor (26b):

25. *u* pronom

- a. Indica qualsevol persona que no siga ni l'emissor ni el receptor. *Ha vingut u preguntant per tu. Si li traus un ull a u, no esperes que et pare l'altre ull.*
- b. Construcció impersonal que es referix indirectament a l'emissor. *Ací, u no pot dir res. Al final, u ja no sap com actuar.*

26. Descripció del valor impersonal del pronom *u* en autors anteriors

- a. «Avuy es esmerçat [...] en substitució de «jo», volent, en conseqüència, designar la mateixa persona qui parla: «*un* no ho creu pas', per 'jo no ho crech pas'.» Par (1923: § 170)
- b. «En el mateix sentit indeterminat de *un hom*, s'empra *u* o *una* quan el subjecte [en realitat, l'emissor] parla d'ell mateix.» (Valor 1973: 157-160; 1977: 138-141)

6. FABRA (1956; ELABORADA ENTRE 1940-1948)

6.1. PARTS DE LA GRAMÀTICA

La gramàtica que Fabra va redactar en els anys quaranta (entre 1940 i 1948, publicada en 1956) té una estructura que no coincidix ni amb la de 1912 ni amb la de 1918. Conté ortografia (capítol I) i formació de paraules per derivació i per composició (capítols VI i VII). La resta de la gramàtica estudia com es forma el subjecte (capítol II), què és el verb (capítol III) i com es forma la

resta de la predicació (capítol IV). Quan Fabra ja ha estudiat l'oració simple, passa a l'oració composta (capítol V). La terminologia usada (1b-e) és del tot diferent a la que he recorregut en la descripció. El nostre autor no constata ni justifica les diferències amb les gramàtiques anteriors:

1. Estructura de Fabra (1956): ortografia (*a*) + sintaxi (*b-e*) + formació de paraules (*f-g*)
 - a. I. Ortografia
 - b. II. Grup nominal
 - c. III. Verb
 - d. IV. Complements del verb
 - e. V. Grups verbals
 - f. VI. Derivació
 - g. VII. Composició

Pel que fa a l'adjectiu i el pronom que estudiem, apareix en el segon capítol, que té este contingut:

2. Contingut del «grup nominal» (1b)
 - a. Formes masculines i formes femenines de l'adjectiu
 - b. Noms masculins i noms femenins
 - c. Les formes del plural
 - d. Article definit
 - e. Article indefinit
 - f. Adjectius pronominals
 - g. Numerals cardinals
 - h. Pronoms
 - i. L'anomenat article neutre

Abans d'arribar al gènere (2a), Fabra dedica tres pàgines (§24-§27) a teoria. És una novetat important en relació a les dos gramàtiques estudiades. Certament, no hi ha una actuació ordenada i sistemàtica (parts de la teoria lingüística i definició, en la sintaxi, *categoria*, *funció*, definició de cada categoria i de cada funció, etc.); però sí que hi ha un esforç teòric important (que algun treball hauria d'analitzar). El llibre també conté un índex de conceptes molt extens. Ens trobem davant de la gramàtica de Fabra que té més elaboració teòrica.

6.2. «L'ARTICLE INDEFINIT»

Com podem comprovar, l'article no està al principi de la gramàtica (com en 1918, §4.1, 1), però encara va per davant dels adjectius quantitius (2f-g). Eixe orde comporta que el nostre autor parlarà sobre la funció presentadora del primer adjectiu numeral (4) sense haver tractat els adjectius numerals.

En l'espai dedicat a «l'article definit», Fabra focalitza les formes, sense teoria. En el títol, parla de «article definit»; en canvi, en el contingut només usa «article». No he vist una definició ni del concepte hipotèticament general (*article*) ni del concepte particular (*article definit*):

3. «Article definit»: només parla de les formes
 - a. «L'article masculí és *el* en singular, *els* en plural. Ex.: *el món, el llibre, els llibres, els arbres*. [...] L'article femení és *la* en singular, *les* en plural. Ex.: *la terra, la casa, les cases, les ungles*.» (Fabra 1956: §35-§36)

El panorama canvia en «l'article indefinit»:

4. Proposta de Fabra (1956) per a «l'article indefinit»

- a. «L'article indefinit – *un*, fem. *una*-, marca que el nom al qual s'anteposa no és un nom determinat. Ex.: *En Pere es vol vendre un cavall*.
- i. Aquest article adopta en el plural les formes *uns* i *unes* o es suprimeix. Ex.: *És un peix anomenat rap. Té unes prunes que enamoren. La geometria és una ciència exacta. L'àlgebra i la geometria són ciències exactes.*» (Fabra 1956: 29-30)

«L'article definit» està formalment definit («marca que el nom al qual s'anteposa no és un nom determinat», 4a); però realment no ho està. La qüestió no és usar un terme sinònim de *indefinit* (*indeterminat*), sinó explicar als lectors quines propietats comporten eixos tèmens en el cas del primer adjectiu numeral. L'absència de teoria fa que el nostre autor incórrega en la mateixa anomalia que en el diccionari: posa exemples en què *un* no presenta entitats desconegudes del receptor, de manera que només hi ha el valor de l'adjectiu numeral (5b):

- 5. Anomalies en el tractament de «l'article indefinit»
 - a. Formalment, hi ha definició. Realment, no.
 - i. El terme *indeterminat* és sinònim en la teoria lingüística de *indefinit*.
 - b. En dos exemples, la paraula *un* no presenta entitats desconegudes per al receptor i, per tant, només és l'adjectiu numeral:
 - i. És un peix anomenat rap.
 - ii. *La geometria és una ciència exacta.*
 - c. Tant l'adjectiu numeral *u* com l'habilitació com a complement de l'article indica la unitat, de manera que convé separar l'estudi de la forma *uns*, que expressa sempre el plural.

El primer exemple (És un peix anomenat rap) només es pot dir si prèviament ja hem parlat d'eixe peix i, per tant, no hi ha la presentació d'una enti-

tat. Mentre algun lingüista no definisca un tercer valor de l'adjectiu *u* (§5.2, darrer paràgraf), haurem de dir la forma *un* només expressa l'adjectiu numeral en (5b.i). Una cosa semblant passa en *La geometria és una ciència exacta*, on el nom *geometria* apareix al principi, de manera que *una ciència exacta* només indica la unitat, no una entitat no coneguda del receptor.

Per una altra banda, ja sabem que el primer adjectiu numeral indica sempre la unitat, tant en l'ús bàsic com en l'habilitació com a complement de l'article. Eixe panorama comporta que hem de separar l'estudi d'un adjectiu que no expressa la unitat (5c), tal com hem fet en la proposta per a un diccionari (§5.7, 24c).

6.3. «ADJECTIUS PRONOMINALS I ADJECTIUS NUMERALS CARDINALS»

Dedicarem un apartat a analitzar com classifica Fabra els adjectius, ja que afecta el nostre objecte d'estudi (els adjectius numerals). Avance que toparem amb una proposta complicada a causa de les incoherències que conté. Els lectors que no hi troben interès poden limitar-se a llegir el darrer paràgraf d'este apartat (§6.3), que és ben simple d'entendre i que descriu un error molt estès en els manuals de llengua actuals.

Després de tractar l'article, Fabra escriu un títol estrany («adjectius pronominals») i redacta un fragment que costa d'interpretar:

6. Classificació dels adjectius segons Fabra (1956)
 - a. «Dins d'un grup nominal, els articles definit i indefinit serveixen per a introduir en la frase el nom al qual s'adjunten marcant que aquest nom és un determinat o un nom indeterminat.
 - b. »La funció essencial dels adjectius dits *pronominals* és d'introduir en

la frase el nom al qual s'anteposen tot expressant una idea de nombre, de quantitat, d'identitat, etc.

- c. »Són així mateix introductors del nom els noms de nombre de numerals cardinals quan se'ls empra adjectivament (*tres cavalls, vint roures*).
- d. »De les dues categories en què tradicionalment es divideixen els adjectius, s'inclouen en l'una els adjectius pronominals i els noms de nombres usats adjectivament i en l'altra, la resta dels adjectius, els quals són designats amb la denominació d'*adjectius qualificatius*.» (Fabra 1956: §38)

Ja sabem que el primer fragment no és una definició de *el* i de *un*. Per una altra banda, els lectors es pregunten si les paraules *el* i *un* són «adjectius pronominals». Podríem interpretar que una de les característiques usades per a definir eixe concepte («identitat») és aplicable a la funció comunicativa de *el* i *un*. A més, si la resposta és negativa ¿per quin motiu Fabra les hauria posades dins d'una part que titula «adjectius pronominals» i hauria començat per *el* i *un*?

Pel que fa a la resta de la citació, el darrer fragment conté el factor més general (la divisió dels adjectius en dos grups, 6d), de manera que hauria d'haver anat al principi. Tenint en compte eixa característica, començarem l'anàlisi per les paraules de (6d). Fabra no expressa quines propietats permeten fer la primera divisió dels adjectius, però el fet que un grup es diu *qualificatiu* permet deduir-ho: la qualitat porta als qualificatius, enfront de la qual hi ha la quantitat, que comporta *adjectius quantitatus*. El fet de dividir els adjectius sense dir quin mecanisme permet fer-ho s'agreuja perquè el nostre autor entén que *nombre*, *quantitat* i *identitat* serien conceptes diferents (6b). Ara bé, tant l'adjectiu *dos* com l'adjectiu *molt* expressen quantitats: la diferència és que una és precisa o definida (*dos*) i l'altra és no precisa o indefinida (*molt*). L'efecte d'eixe error (els «nombres» no serien quantitats) ja l'hem trobat en la gramàtica de 1918 (els adjectius numerals no serien adjectius quantitatus, §4.1, 3).

També hi han anomalies en el nom «adjectius pronominals» i la manera de definir el grup. Si *adjectius pronominals* és un concepte de la teoria lingüística, ha de tindre una propietat definitòria; però, en (6b), no n'hi ha una sinó tres, cada una de les quals podria representar per a Fabra un grup diferent d'adjectius: *nombre* per als adjectius quantitius numerals; *quantitat* per als adjectius quantitius indefinits; *identitat* potser per a l'article, els adjectius demostratius i l'adjectiu *mateix*. Més que un concepte lingüístic, el nostre autor buscava com referir-se al conjunt d'adjectius que solen anar davant del nom (anomenats *actualitzadors* en alguna escola). Ara bé, si Fabra buscava eixe objectiu ho hauria d'haver dit i hauria d'haver usat un nom adequat (com ara *adjectius pronominals*, en el sentit que van davant del nom; en una gramàtica, l'expressió *adjectiu pronominal* fa pensar que en un adjectiu que també seria un pronom). Convé notar que el trio *nombre*, *quantitat* i *identitat* apareix en l'orde que deu practicar una gramàtica (estudiar primer els adjectius numerals; tot seguit, els quantitius indefinits; en tercer lloc, l'article i els demostratius).

Com a detall, és poc clara l'expressió «els noms de nombre de numerals cardinals quan se'ls empra adjectivament», que Fabra no explica als lectors (recordem que encara no ha tractat els adjectius numerals). Deixant de banda la terminologia innecessàriament complicada, pareix obvi que *un adjectiu numeral* ha de funcionar com a la categoria que és (un adjectiu). Resumim les sis anomalies metodològiques descrites:

7. Sis anomalies en la classificació dels adjectius (6)
 - a. La primera divisió dels adjectius (en qualificatius i quantitius) no es troba al principi de 6, sinó al final.
 - b. En (6d), no apareixen les propietats que dividixen els adjectius en dos grups:
 - i. Qualificatius: expressen una qualitat.
 - ii. Quantitius: indiquen una quantitat.

- iii. La segona absència (ii) possibilita l'anomalia següent (c).
- c. La paraula *número* («nombre») es pren com si no expressara una classe de quantitat (quantitat precisa, definida o determinada).
 - i. Efecte: els adjectius numerals no seran considerats adjectius quantitatus.
- d. Si Fabra buscava un nom per als adjectius que van davant del nom, hauria pogut dir eixes paraules i usar un terme adequat en la terminologia gramatical, com ara *adjectius pronominals*.
 - i. En una gramàtica, l'expressió *adjectiu pronominal* fa pensar en un adjectiu que té les propietats d'un pronom, i més tenint en compte les anomalies que conté la definició de *adjectiu pronominal* (e).
- e. Definició de *adjectiu pronominal* (6b): no hi ha una definició, sinó tres propietats (que Fabra no explica i que probablement són excloents):
 - i. «nombre»: per als adjectius quantitatus numerals.
 - ii. «quantitat»: per als adjectius quantitatus indefnits.
 - iii. «identitat»: potser per a l'article, els adjectius demostratius i l'adjectiu *mateix*.
- f. Fabra recorre a l'expressió «els noms de nombre de numerals cardinals quan se'ls empra adjectivament» sense explicar-la als lectors.
 - i. Deu ser una expressió innecessàriament complicada, i també redundant (ii).
- ii. Un adjectiu numeral («nom de nombre de numerals») ha de funcionar com a adjectiu.

En totes les reflexions anteriors, hem pressuposat que els adjectius numerals formen part dels «adjectius pronominals», ja que van *davant* del nucli nominal (*tres + taules*) i, per tant, poden ser qualificats de *pro-nominals*. Però Fabra situa els adjectius numerals fora dels «pronominals» (mireu §6.1, 2f-g). Eixa de-

cisió (8a) deu ser factible per la raó que el nostre autor caracteritza els «adjectius pronominals» sumant tres propietats que no definix i que no diu a quins adjectius s'apliquen (7e).

El fet de separar els adjectius numerals dels «adjectius pronominals» fa aparèixer una altra anomalia. Els adjectius quantitius definits o numerals (*u, dos, tres...*) s'han d'estudiar abans que els quantitius indefinits (*molt, poc, massa, quants, algun...*) perquè són més simples, i la ciència va dels conceptes simples als complicats. En (8b), he posat un exemple d'actuar així. Sanchis (1950) estudia primer els adjectius numerals i tot seguit els indefinits. En canvi, Fabra tracta primer les paraules complicades (8c). Notem que eixa actuació és una conseqüència d'haver posat els adjectius quantitius indefinits dins dels «adjectius pronominals» i els quantitius numerals fora (8a). Si el nostre autor haguera actuat com era previsible (posant els numerals en els «adjectius pronominals»), hauria pogut practicar l'orde adequat (primer, els adjectius numerals; en acabant, els indefinits).

En (8d), he reproduït la definició dels adjectius quantitius numerals, que va ben orientada. La definició de Fabra aplica l'adjectiu habitual per a caracteritzar els numerals (quantitat *precisa*), per bé que ho diu d'una manera innecessàriament llarga («indicació precisa del nombre d'individus»). Notem, com a detall, que el gramàtic de Barcelona no explica el valor de l'adjectiu *cardinal* (ni ho fa posteriorment):

8. «Adjectius pronominals» i adjectius numerals: dos anomalies unides
 - a. Encara que els adjectius numerals van davant del nucli nominal (*tres + taules*; per tant, poden ser anomenats *pro-nominals*), Fabra els situa fora dels «pronominals» (mireu §6.1, 2f-g).
 - i. Eixa anomalia en genera una altra (*b-c*).
 - ii. L'actuació descrita deu ser possible per les anomalies que conté la definició del concepte *adjectius pronominals* (7e).

- b. Els adjectius quantitatius definits o numerals s'han d'estudiar abans que els quantitatius indefinits perquè són més simples i la ciència va de les coses simples a les complicades. Un exemple: Sanchis (1950)
 - i. Numerals: p. 210-222
 - ii. Indefinits: p. 222-226
- c. En canvi, el fet de posar els quantitatius indefinits dins dels «adjectius pronominals» i els numerals fora obliga a Fabra (1950) a actuar al revés:
 - i. Indefinits (dins dels «adjectius pronominals»): §38.f
 - ii. Numerals (fora dels «adjectius pronominals»): §39
- d. Descripció dels numerals:
 - i. «La indicació precisa del nombre d'individus designats per un nom es fa anteposant a aquest una classe de mots anomenats *numerals cardinals*. Són *un, dos, tres, quatre, cinc, ..., vint, vint-i-un, vint-i-dos, ..., trenta-un, [...]*. Ex. : *un quilòmetre [...], un miler de caixes.*» (Fabra 1956: §39)
- e. Definició ben orientada:
 - i. La definició usa el terme habitual (*quantitat precisa*, «indicació precisa del nombre d'individus»)
 - ii. L'autor no explica quina finalitat té l'adjectiu *cardinal*.

Ara, arribarem a les anomalies més complicades que hi han en la classificació dels adjectius que fa Fabra. Per a aplanar l'anàlisi i anar passa a passa, en (9a) he posat la proposta que hem practicat des del principi, que diria que és molt simple (tres conceptes definits amb dos oposicions, «qualitat / quantitat», i «quantitats ± precises»). Tot seguit (9b), mostre que Fabra recorre al doble de conceptes (sis) per a tractar la mateixa realitat empírica, exposats en (9b). Recordem que la realitat empírica l'hem d'explicar amb la mínima quantitat possible de conceptes (que hem de definir d'una manera coherent i entenedora).

En (9c), he reproduït com classifica Fabra els «adjectius pronominals» (operació que fa sense exposar quins criteris usa). El darrer grup es diu «indefinit». Quan u acaba de llegir la caracterització d'eixe grup (9e-g) veu que hi haurien *indefinit numerals* (9e.i) i *indefinit quantitatius* (9e.ii). Tenim, per tant, que el fet de voler considerar que *nombre* seria un concepte extern a la quantitat comporta dos anomalies: en primer lloc, fa arribar al doble dels conceptes necessaris per a explicar la realitat (9a-b); en segon lloc, Fabra posa el concepte més general (*quantitat*) al final de l'expressió «adjectius pronominals indefinits quantitatius», de manera que hi ha una contradicció: el concepte més general (*quantitatiu*) formaria part d'un concepte més particular («adjectius pronominals indefinits»):

9. Classificació dels adjectius: Fabra passa dels tres conceptes necessaris (a) a sis (b)
 - a. Dos divisions binàries dels adjectius («qualitat / quantitat»; si hi ha quantitat, «± precisa»). Resultat: tres conceptes
 - i. adjectius qualificatius
 - ii. adjectius quantitatius definits (o numerals, *u, dos, tres...*)
 - iii. adjectius quantitatius indefinits (*molt, massa, quants, algun...*)
 - b. Actuació de Fabra: per a tractar la mateixa realitat empírica, usa el doble de conceptes, sis:
 - i. adjectius qualificatius (6d; §38 de Fabra).
 - ii. «adjectius pronominals» (nombre, quantitat, identitat, 6b; §38 de Fabra)
 - iii. «adjectius pronominals indefinits» (*d.vi*)
 - iv. «adjectius pronominals indefinits numerals» (*e.i*)
 - v. «adjectius pronominals indefinits quantitatius» (*e.ii*).
 - vi. adjectius numerals cardinals (8d; §39 de Fabra)
 - c. Divisió dels «adjectius pronominals» (Fabra 1956: §38), feta sense explicar els criteris que permeten fer la classificació:

- i. Possessius
 - ii. Demonstratius
 - iii. *Mateix*
 - iv. *Quin*
 - v. *Qua*
 - vi. Indefinits
- d. Divisió dels «adjectius pronominals indefinits» (darrer grup de c; les paraules de Fabra estan en e)
- i. «adjectius pronominals indefinits numerals» (e + g)
 - ii. «adjectius pronominals indefinits quantitatus» (f)
 - iii. Observació: el concepte més general (*quantitat*) apareix al final de l'expressió «adjectius pronominals indefinits quantitatus». Contradicció: el concepte més general (*quantitatiu*) formaria part d'un concepte més particular («adjectius pronominals indefinits»).
- e. «La major part dels adjectius dits *indefinit*s serveixen per a fer indicacions sobre el nombre dels individus designats per un nom o sobre la quantitat d'una cosa no comptable designada per un nom, sense, però, precisar-los:
- i. » *quants quantes, tants tantes, molts moltes, pocs poques, alguns algunes, gaires, bastants, diferents, diversos diverses, cap* (numerals);
 - ii. » *quant quanta, tant tanta, molt molta, poc poca, gaire, bastant* (quantitatus).»
- f. »El mateix ofici que aquests adjectius fan els mots *prou, massa, força, més, menys, que* (numerals o quantitatus), i un bon nombre de conjunts com *un munt de, una pila de, una munió de, un grapat de, un ramat de, una colla de, un raig de, un reguitzell de* (numerals); - *un poc de, una mica de, un xic de, gota de, mica de, gens de* (quantitatus). Exemples: [...] *Encara té algunes pessetes, Una pila de vegades, Un reguitzell d'insults.* [exemples]

- g. »Es compten també entre els adjectius dits indefinits: *algun* (f. *alguna*), *cert* (f. *certa*; pl. m. *certs*. f. *certes*), *qualsevol*, *cada*, *cadascun* (f. *cadascuna*), *tot* (f. *tota*; pl. m. *tots*, f. *totes*). Ex.: *Encara li deu quedar algun llibre que et pot interessar. Durant algun temps.* - [...] *Cadascun (o cada un) d'ells. Aquestes nenes en demanen: dona'n dos a cadascuna (o a cada una).*» (Fabra 1956: §38.f)

El camí tan complicat que seguix Fabra a causa de les incoherències en què incorre apareix en els manuals actuals, però reduït a una anomalia. En compte de dividir els adjectius en qualificatius i en quantitius, i els quantitius en definitius (o numerals) i indefinits, és molt habitual trobar esta divisió: hi haurien adjectius *numerals*, *quantitius* i *indefinitius*. Saragossà (2003: §2.2.1) evita eixa divisió i la critica explícitament: «en les gramàtiques de les darreres dècades, és molt habitual proposar una divisió tripartida: hi haurien “adjectius quantitius, adjectius numerals i adjectius indefinits”. Eixa divisió implica que els numerals (que expressen una classe de quantitat) no serien quantitius» (Saragossà 2003: §2.2.3, nota 34).

6.4. ADJECTIUS NUMERALS I ADJECTIUS ORDINALS

Com en les gramàtiques anteriors, la definició dels adjectius numerals (§6.3, 8d) no conté cap observació sobre com s'usa el primer adjectiu numeral quan el nucli nominal està en el·lipsi:

10. Cas no tractat (§6.3, 8d): com actua el primer adjectiu numeral quan el nucli nominal està elidit o en el·lipsi
- Anar {dos a u / dos a un}*
 - Baixar els escalons {d'u en u / d'un en un}*
 - Entrar els alumnes {u a u / un a un}*

En Fabra (1956), no apareixen els multiplicatius (tampoc en l'índex de conceptes). Els partitius no van després dels numerals cardinals, sinó després dels ordinals (11b). La mateixa part de la gramàtica que tracta els adjectius «numerals cardinals» estudia els adjectius ordinals, que el nostre autor segueix anomenant «numerals ordinals» (11a). Davant d'això, u es pregunta si Fabra entendria que l'expressió *numerals cardinals* s'oposaria a *numerals ordinals*. Com en les obres anteriors, el gramàtic barceloní segueix sense constatar (ni intentar explicar) per què la llengua viva ha perdut les formes ordinals clàssiques:

11. Els adjectius qualificatius ordinals en Fabra (1956)

- a. «Els numerals cardinals són emprats sovint significant *primer, segon, terç* o *tercer, quart, cinquè, sisè... vintè, vint-i-unè...* (adjectius de dues terminacions que hom anomena *numerals ordinals*).
 - i. »En aquest cas el numeral cardinal es posposa al nom i adopta sempre la seva forma masculina, i *un* és reemplaçat *u*. Ex.: *Alfons tretze. Capítol divuit. El dia quinze de juny* o *el quinze de juny. El vint-i-u de setembre. El quilòmetre u*.
 - ii. »Exemples de numerals emprats com a designació d'una cosa (una carta de jugar, una xifra, etc.): *Un tres de copes. D'aquest joc, n'han tret els vuits i els nous. Les xifres amb què descriu el nombre cent quatre són un u, un zero i un quatre*.
- b. »Usats com a noms els mots *terç* (no *tercer*), *quart, cinquè, sisè*, etc., designen cadascuna de les parts que resulten de dividir un tot en tres, quatre, cinc, sis, etc., parts iguals. Ex.: *El quart de vint és cinc. Un cinquè del seu pes. La fracció cinc vint-i-dosens* (no *vint-i-dosaus*, com diuen alguns). En lloc de *un terç, un quart*, etc., pot dir-se *una terça* (o *tercera*) *part, una quarta part*, etc. Hom reemplaça sovint *desè, centè* i *milè* per *dècim, centèsim* i *mil·lèsim*.- Si un tot es divideix en dues parts iguals, cada part s'anomena *meitat*, i l'adjectiu correspon-

nent és *mig*: *La meitat de sis és tres. Mig pa. Mitja lliura de pa.*» (Fabra 1956: §39)

Analitzem les paraules sobre els ordinals. En (11a), Fabra constata que solem usar les formes numerals per a indicar el valor ordinal. Convé exposar quina causa explica la reculada de les formes clàssiques, ja que això comporta que no hi ha cap empobriment en la substitució de *setena porta* per *porta set* (§3.2, 5). El nostre autor informa que, quan l'adjectiu *un* és ordinal, adopta la forma *u* (11a.i); no hi ha cap observació sobre la causa que fa passar de *dia un* a *dia u*. En els exemples, n'hi han amb el nucli explícit i amb el nucli implícit (12b):

12. Usos ordinals: constatacions sense explicació en Fabra (1956)

- a. Constatació de l'ús de les formes numerals per a expressar els ordinals (11a).
 - i. No explicació de la causa, ni si la llengua ha guanyat, ha perdut o s'ha quedat igual (§3.2, 5)
- b. Si és ordinal, és *u* (11a.i) Causa: no exposada. Exemples:
 - i. Amb el nucli explícit: *el quilòmetre u, el dia 15 de juny*
 - ii. Amb el nucli implícit: *el vint-i-u de setembre*

Després de posar exemples d'usos ordinals amb formes numerals (11a.i), apareix una indicació (11a.ii) que no és fàcil d'interpretar. U pensa que està unida al tractament dels ordinals, però no està segur. ¿Per quins motius els lectors no saben si els exemples de (11a.ii) contenen el valor ordinal? En primer lloc, Fabra no explica quina vinculació hi ha entre el fragment que comentem i els dels ordinals (11a.i). És com una nota solta, aïllada (13a). En segon lloc, el nostre autor no ha definit el concepte *adjectiu ordinal* (ni ha reproduït la definició adequada del primer adjectiu ordinal, feta en 1932, §5.5, 16a.ii), de ma-

nera que els lectors no poden aplicar la teoria. En tercer lloc, els lectors dubten perquè el nostre autor no diu que en (11a.ii) hi ha el valor ordinal.

¿Com hem d'interpretar les paraules que estudiem (11a.ii)? La finalitat de l'observació de Fabra deu ser indicar que, quan una construcció amb formes numerals indica una entitat sense que hi haja un nom, és perquè hem elaborat l'oració sense explicitar el nucli nominal, com parlant de cartes o parlant dels números (o «xifres») que integren un número compost (13b.i-iii). En definitiva, l'objectiu deu ser incorporar l'elisió i l'el·lipsi als usos ordinals 813b).

En arribar ací, hem de notar que l'observació que comentem no representa un cas nou, ja que és idèntic al que correspon a la construcció *el vint-i-u de setembre* (11a.i). Eixa construcció indica una entitat, però no té cap nucli nominal, ja que està en el·lipsi el nom *dia*. Això ens mostra que, en 1956, Fabra torna a actuar com en 1918 (13d), on recorre (innecessàriament) a l'hipotètic concepte «noms de nombres» (13c). Com en 1918, ara no hi ha teoria (11a.ii). En els dos casos, l'observació sobra, i l'operació que és necessària és indicar que pot faltar el nucli nominal (13b.i-ii). Per una altra banda, haurem de notar que l'elisió i l'el·lipsi també és aplicable a usos numerals (13e):

13. Una indicació solta (11a.ii)

- a. Els lectors no sabem si el fragment de (11a.ii) conté el valor ordinal. Causes:
 - i. Fabra no indica quina relació hi ha entre el tractament dels ordinals (11a.i) i el fragment que comentem (11a.ii)
 - ii. No defineix el concepte *ordinal* (ni reproduïx la proposta adequada del primer adjectiu ordinal, de 1932, §5.5, 16a.ii).
 - iii. No expressa quin valor hi ha en els exemples.
- b. Finalitat que deu tindre l'observació de (11a.ii): incorporar l'elisió i l'el·lipsi als usos ordinals.

- i. També hi ha un valor ordinal quan la forma numeral designa una entitat, com ara una carta o un número (o «xifra»): *D'esta baralla, hem tret els vuits i els nous. El número 101 s'escriu amb l'u, el zero i l'u.*
- ii. Causa: els adjectius no poden indicar entitats. Quan una forma numeral implica una entitat (*i*), és senyal que falta el nucli nominal.
- iii. Explicitació dels noms no dits:
- iv. *Hem llevat les cartes amb el número huit i amb el número nou*
- v. *El número 101 s'escriu amb el número u, el número zero i el número u.*
- c. No és un cas nou: és igual que *el vint-i-u de setembre* (11a.i):
 - i. La construcció indica una entitat (un dia del mes), però no hi ha cap nom perquè hem dit la construcció sense el nom *dia*.
- d. Actuació semblant a la de 1918, on parla de «noms de nombres» (§4.2, 8)
 - i. No hi ha teoria ni en 1918 ni en 1956.
 - ii. En els dos casos, l'observació és redundant.
 - iii. L'operació que cal fer és completar la descripció de *l'u de setembre* (com ara la proposta de *b*).
- e. L'elisió i l'el·lipsi també és aplicable a usos numerals
 - i. *Van dos a u / Van dos gols a un gol*

Encara que no és crucial, convé observar que no he trobat l'aportació empírica del diccionari en la gramàtica redactada en els quaranta:

- 14. L'aportació empírica de 1932 (7g-h) desapareix en 1948 [1956]
 - a. Qualificatiu extern: *Hem de buscar una Europa una en el fons i diversa en les formes*
 - b. Aplicació a l'atribució: *Arribarà el dia que tots serem u*

6.5. EL PRONOM U

Després dels adjectius quantitius, Fabra tracta els pronoms (§6.1, 2h):

15. Una concepció freqüent dels pronoms: «designar els éssers sense anomenar-los»
- a. «Hi ha una classe de mots que serveixen per a designar els éssers o les coses sense, però, anomenar-los: aquests mots són els *pronoms*. [...] *Jo, mi, tu, vós, vostè, vostès, nosaltres, vosaltres, ell, ella, ells, elles, si* (personals); *aquest, aqueix, aquell* (demostratius), *qui* (interrogatiu i relatiu), *algú, ningú, cadascú, hom, tothom, altri, qualsevol* (indefinites).
 - i. » Ex.: *Parlaven de mi. Hi aniran sense tu. Has vist la Maria? – Ara acabo de parlar amb ella. Aquest* (assenyalant una persona) és el germà d'en Pere.
 - ii. » *Algú t'ho dirà. No ha vingut ningú. Cadascú portarà el seu menjar. Respecteu el bé d'altri. Tothom ho sap. Qui hi ha?*
 - b. «Aquests pronoms serveixen exclusivament o principalment per a designar persones així com un bon nombre de mots esmentats en els adjectius pronominals, que no són adjectius sinó pronoms quan porten incorporada la idea de persona (*quants*, per ex., és un adjectiu en la frase *No sé quants fills té*; és un pronom en la frase *Quants l'enyoraran!*, on *quants* vol dir *quantas persones*).
 - i. » Cp.: *S'ha explicat bé, però molts no l'han entès. Ho ha dit criant perquè el sentissin. Vindran els uns i els altres. Quan un està malalt... Els mateixos que el lloen avui abans el blasfemaven.*» (Fabra 1956: §40)

El fet d'actuar sense incorporar a la teoria lingüística les elisions i les elipsis de constituents sintàctics (16a) facilita que Fabra combregue amb una

definició habitual dels pronoms: «designen els éssers o les coses sense, però, anomenar-los». Analitzem eixa proposta per vore si és coherent. Sabem que Fabra actua com tot gramàtic que tinga en compte una quantitat raonable de dades empíriques: sap que hi han construccions en què falta un nom, com ara *el (dia) vint-i-u de setembre* (11a.i). En eixes condicions, l'operació que ha de fer un lingüiste és dir quines condicions s'han de donar per a que un nom ja dit el pugam elidir (16b.iv).

Pel que fa al concepte *pronom*, és sintàctic (15c). En la tradició, els pronoms són paraules que fan la funció del nom (com ara ser subjecte), de manera que els pronoms i els adjectius són dos categories sintàctiques diferents. La particularitat és la que hem dit (capacitat d'elidir un nom, i també no dir-lo si està implicat pel lloc on parlem, 16b.iii).

Per a deduir el grau de coherència de la definició que analitzem, notarem que no s'aplica sempre que falta un nom (16d). Així, en la segona oració coordinada de (16b.ii) falta el nom *llibre* perquè ha aparegut en la primera oració coordinada. Però els gramàtics no diuen que la paraula *el* hauria esdevingut un «pronom», ni tampoc *curt*. Semblantment, en (16b.iii) hi han dos adjectius numerals sense nom (*dos i u*), i els autors de la concepció que comentem no diuen que siguen «pronoms».

També és poc coherent la definició dels pronoms com a «designar un ésser o una cosa sense anomenar-los». En primer lloc, eixa definició és semàntica (16e). En segon lloc, té milers d'excepcions, ja que quan usem un nom comú (16f.i) «designem una persona o una cosa sense anomenar-la». Com ara, si diem que hui hem parlat amb una veïna «hem designat un ésser sense anomenar-lo», i no per això hi ha un pronom. Els noms que anomenen i alhora designen són els propis. Podem dir, per tant, que la proposta de (15a) vol definir els pronoms amb una propietat que també és aplicable als noms comuns:

16. Anomalies que hi han en la mescla dels pronoms i una part (indefinida) dels adjectius
- a. No incorporar les elisions i les el·lipsis a la teoria lingüística, a pesar que u sap que n'hi han:
 - i. *El dia vint-i-u de setembre = El vint-i-u de setembre* (11a.i)
 - b. Incorporació a la teoria. Primera passa:
 - i. Quan hem usat un nom en el discurs previ (ii) o està implicat pel lloc on parlem (iii), podem no dir-lo:
 - ii. *Jo llegiré el llibre llarg i tu llegiràs el curt*
 - iii. [parlant per telèfon des del Mestalla] *Van dos a u.*
 - iv. Pendent: establir quines condicions s'han de satisfer per a no dir un nucli nominal.
 - c. Concepte *pronom*: és sintàctic.
 - i. S'ha de definir sintàcticament.
 - ii. Tradició: els pronoms són paraules que fan les funcions del nom (com ara ser subjecte).
 - iii. Efecte: els pronoms i els adjectius són dos categories sintàctiques diferents.
 - d. La proposta de (15a) només s'aplica a una part (indefinida) dels adjectius:
 - i. En *el dos de maig* (semblant a l'exemple de *a.i*), no hi hauria cap pronom (ni *el* ni *dos*).
 - ii. En *el curt* (*b.i*), no seria pronom ni *el* ni *curt*.
 - iii. En *dos a u* (*b.ii*), no seria pronom ni *dos* ni *u*.
 - e. «Designar els éssers o les coses sense, però, anomenar-los»:
 - i. És una definició semàntica.
 - f. A més, comporta milers d'excepcions: tantes com noms comuns humans.
 - i. *Hui hem parlat amb una veïna meua*

- ii. «Hem designat un ésser sense anomenar-lo», i no per això hi ha un pronom.
- iii. Només anomenen les persones els noms propis.
- iv. La proposta de (15a) vol definir els pronoms amb una propietat també aplicable als noms.

Passem ara del concepte *pronom* al pronom *u* i a la construcció *un hom*. Sabem que en les tres obres analitzades hi han tres actuacions diferents (17a). ¿Quina és l'actuació de 1956, amb quina coincideix i quina justificació aporta Fabra? En la llista de pronoms indefinits, no hi ha ni *un hom* ni *u(n)* (17b.i); tampoc en els exemples (15a.ii). Fabra dedica unes quantes línies més a explicar la concepció dels pronoms (15b) i, en els exemples d'eixa explicació, apareix el fragment «*Quan un està malalt...*» (15b.i). Podem dir, per tant, que l'opció que era única en 1912, ara desapareix (no l'he vista tampoc en l'índex de conceptes, ni en l'entrada *un* ni en *hom*):

17. El pronom *u(n)* i la construcció *un hom* en Fabra (1956)

- a. Tres actuacions diferents en 1912, 1918 i 1932 (§5.3, 12)
 - i. 1912: *un hom* només (§2.6)
 - ii. 1918: *u(n)* com a bàsic i *un hom* com a secundari (§4.1, 6e-f)
 - iii. 1932: la contrària de 1918 (*un hom* com a opció bàsica i «un» com a secundària, §5.2, 7f)
- b. Actuació de 1956. Apareix *u(n)* en un exemple i absència de *un hom*. Resultat (*vi*):
 - i. *algú, ningú, cadascú, hom, tothom, altri, qualsevol* (15a)
 - ii. En els exemples, tampoc apareix el pronom *u* (15a.ii)
 - iii. Després d'insistir en la concepció dels pronoms com a designació de persones sense anomenar-les (15b), Fabra posa més exemples i el penúltim conté *u(n)*:

- iv. «Quan un està malalt...» (15b.i)
- v. La construcció *un hom* no apareix ni en els pronoms ni en els exemples. Tampoc en l'índex de conceptes (ni en l'entrada *un* ni en *hom*).
- vi. La proposta de 1956 no coincidix amb cap de les anteriors. És la contrària a la de 1912 (*a.i*).
- c. Resultat global: en quatre obres estudiades, hem trobat quatre actuacions diferents.
 - i. En 1956, només apareix *u(n)*, al revés que en 1912 (*a.i*).
- d. Constatació i justificació de les variacions:
 - i. No n'hi han.

Davant d'una variació tan gran, u busca justificacions en el manual. Però no n'he vist. El nostre autor no fa cap comentari sobre les propostes anteriors ni, per tant, justifica l'actuació del manual que hem estudiat (17d).

6.6. CONCLUSIONS DE FABRA (1956 [1948])

Fabra devia ser una persona amb una formació gramatical superior a una part dels seus coetanis. Però el grau elevat d'incoherències que hi ha en les gramàtiques també té efectes negatius en les seues, com hem comprovat en les tres gramàtiques que hem comentat (§2, §4 i §6). La de 1956 és la que conté més teoria, i no dubte que per ací i per allà tindrà encerts teòrics i descripcions adequades de dades empíriques. Però, en la part que hem analitzat en esta secció (§6), no n'han aparegut.

Limitant-nos al nostre objecte d'estudi, ens hem de preguntar si la descripció de 1948 de les formes *un* i *u* en els usos adjectius és com la de 1932 o com la de 1918; o si no és ni com l'una ni com l'altra. En 18, he elaborat

una síntesi de les tres obres per a mostrar que l'actuació de 1948 no és ni la de 1932 ni la de 1918. En la secció següent (en §7.2, 4), intentaré interpretar les variacions ara descrites:

18. En 1948 [1956], Fabra fa una proposta sobre els ordinals que no és ni la de 1932 ni la de 1918
 - a. 1918 (§4.2, 8)
 - i. Nucli explícit i nucli elidit: *el quilòmetre u, l'u de maig*
 - ii. Apel·lació a un cas especial en què també s'usaria *u*: en els «noms de nombres». No definició; únic exemple: «*el nombre u*» (que és igual que *el quilòmetre u*).
 - iii. Desapareixen les operacions aritmètiques, constatades amb la forma *u* en 1912 (§2.4, 16): *u i dos fan tres*
 - b. 1932:
 - i. Nucli explícit i nucli implícit (no variació): *el quilòmetre u, el dia u de gener, l'u de setembre* (§5.5, 16a)
 - ii. Desapareix el cas especial («noms de nombres») i, correlativament, reapareixen les operacions aritmètiques; però no amb la forma de 1912 (*u*, §2.4, 16a), sinó amb la forma *un* (*Dos i un fan tres*, §5.2, 7b).
 - iii. Efecte: Fabra tracta usos ordinals com a numerals i els posa la forma *un* (*Comptar d'un a cent*, §5.2, 7b). Eixa decisió no quadra amb la seua definició del primer adjectiu ordinal (§5.5, 16a.ii).
 - c. 1948 [1956]:
 - i. Nucli explícit i nucli implícit (no variació): *el dia quinze de juny o el quinze de juny, el quilòmetre u*
 - ii. No apareix la definició del primer adjectiu ordinal, feta en 1932 (§5.5, 16a.ii).
 - iii. L'apel·lació a un cas especial reapareix (amb una formulació dife-

rent: «designació d'una cosa; una carta de jugar, una xifra, etc.»);
 exemple: en el número 104, hi ha *un u, un zero i un quatre*.

iv. Les operacions aritmètiques (fetes amb la forma *un* en 1932, *b.ii-iii*) desapareixen.

d. No constata les variacions ni, com a conseqüència les justifica.

Encara que ho he dit moltes voltes, crec que tinc l'obligació de seguir notant que Fabra no constata les seues variacions, de manera que no argumenta per què primer pensava d'una manera (18a), posteriorment canvia d'opinió (18b) i al cap d'uns anys recorre a una tercera opció (18c).

Quant al pronom *u* i la construcció *un hom*, no cal repetir que en quatre obres analitzades hem trobat quatre actuacions diferents (§6.5, 17), sempre sense constatar les variacions ni, per tant, justificar-les.

7. CONCLUSIONS SOBRE FABRA DAVANT DE *UN I U*

7.1. MARC GENERAL DE LES FORMES *UN I U*

Mirem si podem extraure conclusions generals a partir del camí que hem seguit. Tenim milers de paraules (sobretot noms i adjectius qualificatius) en què hem suprimit la consonant nasal alveolar final: *cosín > cosí*. Una condició necessària és que la paraula tinga possibilitats d'aparéixer davant de pausa. Mirant-ho sincrònicament, hi ha alguna excepció (*món, Ramon, son...*); però, per als parlants, només compta el cas general (*pla / plans*; la forma *plan* fa pensar en el castellà, o en el francès).

La propietat fonètica dita (que dins de les llengües romàniques només compartim amb una part de l'occità) ha fet aparéixer una altra particularitat fonètica distintiva: tenim paraules (a voltes la mateixa, a voltes de valor pròxim) que

tenen una forma o una altra segons que la paraula vaja davant del nucli nominal (*bon dia*) o no hi vaja (*dia bo / el més bo...*). Eixe marc sintàctic explica l'actuació de l'adjectiu numeral *u* des del final del segle *xiv* o des del principi del *xv* (en tota la llengua o en una gran part):

1. Distribució de les formes *un* i *u*
 - a. Davant del nucli nominal: *un*
 - i. *un dia*
 - b. En tota altra possibilitat: *u*
 - i. *dia u*
 - ii. *u*
 - iii. *l'u i el dos*
 - iv. *dos a u*
 - v. *d'u en u*
 - vi. *u d'aquells*
 - vii. ...

Per les raons que siga, alguna part de la llengua deu haver retrocedit en algun ús de la forma *u*. Però eixa regressió deu ser parcial i, probablement, no uniforme (en tot cas, no conec cap descripció, ni tan sols d'un parlar). També hi ha hagut un prejudici cultiste contra la forma pròpia de la llengua (§1, 2c). La suma dels dos fets dificultava l'estudi de les formes *un* i *u* (2a). Hi havia un altre entrebanc: haver habilitat les formes numerals per als usos ordinals (2b.i). Com que el nucli nominal és elidible (*l'u de juliol*), si no considerem els constituents que falten hi ha molta proximitat entre les formes numerals (2c.i) i les ordinals (2c.ii):

2. Dos dificultats lingüístiques en l'estudi de *un* i *u* (*a* i *c*)
 - a. Retrocés en algun ús de la forma *u* (probablement no uniforme).

- i. A més: prejudici cultiste contra la forma *u* (§1, 2c).
- b. Habilitació de les formes numerals per als usos ordinals (§3.2, 5):
 - causa (i)
 - i. Canvi de posició dels ordinals: *lo setén dia > lo dia setén > lo dia seté*.
 - ii. Efecte: de *lo dia seté* a *lo dia set*, de *lo dia primer* a *lo dia u*
- c. A causa de l'elisió del nucli nominal, hi ha proximitat de les formes de la construcció numeral (i) i la construcció ordinal (ii):
 - i. Numeral: *El València i el Madrid van dos a u*
 - ii. Ordinal: *Dos per u fan dos*

7.2. EL CAMÍ DE FABRA: INSUFICIÈNCIES I VARIACIONS

De les tres gramàtiques de Fabra que hem analitzat, n'hi han dos (1912 i 1918) que no contenen pràcticament teoria lingüística. En canvi, són significatives les anomalies metodològiques en què incorre (§2 i §4). En la darrera gramàtica (editada en 1956), hi ha més teoria, però en el camp estudiat no hem trobat una actuació més coherent (§6.1-§6.3), panorama que també hem vist en l'entrada *un* del DGLC (mireu §5.2, 10 o §5.6, 19 com a exemples). Com hem fet al llarg del treball, ens limitarem a comentar el centre del nostre objecte d'estudi, el tractament de les formes *un* i *u*.

No he trobat indicacions en què Fabra pose la dualitat *un* i *u* en el marc fonètic (*plan > pla*) i sintàctic (*bon dia / dia bo, el Ø més bo*) que li correspon. Si a eixa absència afegim les dificultats objectives descrites més amunt (§7.1, 2a, 2c), el grau escàs de teoria que hi ha en les seues gramàtiques i la presència de deficiències metodològiques que hem descrit en les diverses obres analitzades, trobarem comprensible que el nostre autor tractara d'una manera vacil·lant les formes *un* i *u*. Resumim-ho:

3. Marc en què treballà Fabra

- a. No posà la dualitat *un* i *u* en el marc fonètic (*{ton > to}*, *{plen > ple}*) i sintàctic (*bon dia / dia bo*, *el Ø més bo*) que li correspon.
- b. Les dificultats objectives descrites més amunt (§7.1, 2a, 2c).
- c. Grau escàs de teoria i deficiències metodològiques significatives.
- d. Efecte final: actuar d'una manera vacil·lant en la descripció de les formes *un* i *u*.

¿Com podríem descriure, d'una manera breu i entenedora, el camí que va fer Fabra entre 1912 i 1948? ¿Quins factors són constants i quins altres són variables? A partir de la comparació de tres obres que hem fet en la secció anterior (§6.6, 18), intentarem arribar a una visió panoràmica, a una interpretació global. En el contrast de la secció anterior, no apareix formalment la gramàtica de 1912; però està subsumida en la descripció, que conté la dada significativa (la presència d'una operació aritmètica, *U i dos fan tres*, §6.6, 18a.iii).

Per a poder explicar l'actuació del nostre autor, hem de començar per dir quines són les limitacions més decisives que hem indicat: no justificar la reducció de *un* a *u* i no definir els conceptes *adjectiu numeral* i *adjectiu ordinal* (3a; hem trobat la definició del primer adjectiu ordinal; però no hem vist que l'aplicara). La segona característica important és la presència de dos constants en el conjunt de la seua obra. La primera consistix en dir que l'adjectiu numeral *un* adquireix la forma *u* quan té un valor ordinal (4b.i). També considera l'absència del nucli nominal, però només quan parlem dels dies d'un mes (4b.ii).

Si ara unim les limitacions teòriques (4a) i els pocs casos d'ordinals que considera Fabra (4b), podrem entendre una de les variacions que recorre la seua obra. El lingüïste de Barcelona devia intuir que la seua proposta (4b) no era prou per a descriure l'ús de la forma *u* en els usos ordinals. Davant d'això, intentaria buscar descripcions més completes. Però el fet de no definir els dos conceptes crucials (4a.ii) i l'absència de relacionar *un / u* amb el procés general

(*bon / bo*, 4a.i) li impedia reeixir. Sota una tensió irresoluble, el nostre autor ara feia una passa a cegues en una direcció i ara es feia arrere. En eixe marc, podem entendre el cas especial que apareix en 1918 («el nom dels nombres»), desapareix en 1932 i reapareix en 1948 amb un aspecte diferent («designació d'una cosa», 4c). El cas especial està indefinit les dos voltes que apareix i és redundant (4c.iv) amb les dades bàsiques (4b).

Al costat de la variació descrita (4c), n'hi ha una paral·lela. El fet de no definir el cas especial i la particularitat d'aplicar-lo a poques dades empíriques (4b.ii) fan que el nostre autor tracte les expressions aritmètiques (on falta el nom *número* i a voltes més paraules) com si foren un cas diferent. Exactament com en el cas especial (4c), Fabra actua en ziga-zaga. La diferència és que els vairs van en la direcció contrària del cas especial (quan el cas especial apareix, les expressions aritmètiques desapareixen; i viceversa, 4d.i-iv):

4. Una visió panoràmica de Fabra (entre 1912 i 1948)
 - a. Deficiències bàsiques:
 - i. No justificar la forma *u*.
 - ii. No definir els conceptes *adjectiu numeral* i *adjectiu ordinal*.
 - b. Primer cas constant entre 1918 i 1948:
 - i. En els usos ordinals, la forma adjectival *un* esdevé *u*: *el quilòmetre u*.
 - ii. També usem *u* quan el nucli està implícit; però l'exemple és sempre sobre els dies dels mesos: *l'u de maig*, *el vint-i-u de setembre*.
 - c. Efectes dels pocs casos ordinals considerats (*b*): buscar descripcions més generals. Però l'absència teòrica dita (*a*) i el fet de no posar *un / u* en el marc de *bon / bo* (3a) impedia reeixir.
 - i. Hi hauria un cas especial, que apareix (1918, §6.6, 18a.ii).
 - ii. Desapareix (1932, §6.6, 18b.ii).
 - iii. Torna a aparéixer (1948, §6.6, 18c.iii).

- iv. El cas especial (sempre indefinit) s'aplica a dades molt reduïdes (i redundants amb els exemples de partida, *b*): *el nombre u* en 1918 (= *el quilòmetres u*); *l'u de copes* i *l'u* en 1948 (= *l'u de maig*). Forma plena: *el número u, el dia u de maig*.
- d. La indefinició del cas especial i l'aplicació escassa (*c.iv*) fan que Fabra mire les expressions aritmètiques (on falta el nom *número* i a voltes més paraules) com si fóra un cas diferent. Hi ha una ziga-zaga complementària de la descrita (*c.i-iii*):
 - i. Apareixen en 1912 (*U i dos fan tres*, §2.4, 16).
 - ii. Desapareixen en 1918 (§4.2, 8).
 - iii. Reapareixen en 1932, però amb la forma *un* i considerades com a numerals, cosa que genera una contradicció interna (*Un i dos fan tres*, *Comptar d'un a cent*, §6.6, 18b.iii).
 - iv. Tornen a desaparèixer en 1948.

Per a interpretar adequadament les dos variacions descrites (4c, 4d), hem de tindre en compte una característica que hem trobat des de la segona obra estudiada. Quan Fabra canvia la descripció d'un constituent de la llengua (o una actuació teòrica), no ho constata ni ho justifica (5a). Igual actua en el tractament del pronom *u*, a on hem trobat quatre propostes diferents (5a.i). Aprofitant que hem esmentat el pronom *u*, notarem que, tant per coherència amb *cada u* com per paral·lelisme amb els altres pronoms indefinits (*algú, qui*, etc., 5b.ii), la forma hauria de ser *u*. Això no obstant, no hem vist eixa forma en cap obra de Fabra (5b.iii):

- 5. Una característica de Fabra (*a*). La forma del pronom *u* (*b*)
 - a. No constatar (ni, per tant, justificar) les variacions que en les seues gramàtiques fa en la definició d'un concepte o en la caracterització d'un constituent lingüístic (com ara les variacions de 4c-d).

- i. Igual passa en les quatre actuacions diferents que hem trobat davant del pronom *u* (§6.5, 17).
- b. Forma del pronom *u*:
 - i. Si en la construcció *cada u* hi ha l'adjectiu *cada* i el pronom *u*, eixa serà la forma coherent del pronom.
 - ii. Al mateix resultat porta la consideració dels altres pronoms indefinits (*{algú / algun}*, *{ningú / ningun}*, *{qui / quin}*).
 - iii. No hem vist la forma *u* en els treballs consultats de Fabra.

Abans, he parlat de dos casos constants, però en 4 només n'hi ha *u* (4b). He actuat així perquè la segona actuació constant és una absència: descriure la llengua com si la forma *u* no existira en els usos numerals, siga perquè hi ha el·lipsi (6a) o siga perquè hi ha elisió (6b). L'absència dita contrasta amb el fet que una de les construccions citades (*d'u en u*) apareix en la definició que proposa el DGLC per a *dos* (*de dos en dos*, 6c.i). No sé quin abast tenen *u* i *un* en els casos exemplificats en (6a-b). Però, en una consulta que he fet a «google», he trobat tres voltes més exemples de *d'u en u* que de *d'un en un* (6d).

- 6. Segon cas constant: no considerar els usos numerals sense el nucli nominal, que deuen tindre *u* en tota la llengua (o en la major part) des de fa segles
 - a. Exemples d'el·lipsi:
 - i. *El València i el Madrid van dos a u*
 - ii. *Baixava els escalons d'u en u*
 - iii. *Els alumnes entraven u a u*
 - b. Exemples d'elisió:
 - i. *De melons, només en vullc u*
 - ii. [parlant de melons] *Dóna-me'n u d'aquells del final*
 - c. En canvi, el segon exemple (a.ii) apareix en la definició del segon numeral (§5.1, 2b):

- i. *Anaven de dos en dos*
- d. Dades del «google»:
 - i. *d'u en u*: 2.700.000
 - ii. *d'un en un*: 1.100.000.

Més amunt, he afirmat que una de les característiques de Fabra és no justificar la reducció de *un* a *u* (4a.i). Quan he fet eixa afirmació, tenia en compte que, en 1923, el nostre autor intentà explicar la dualitat *un* i *u* en una conversa filològica. Això no obstant, he actuat així per dos raons: en primer lloc, perquè la seua explicació no té en compte l'estructura fonètica i sintàctica a què pertany la dualitat *un* i *u* (§7.1, 1); en segon lloc, la seua proposta té uns efectes letals per a la forma *u*. Si repassem una part de la informació que hem vist més amunt (resumida en 7), recordarem que l'article de 1923 i l'actuació del DGLC en les entrades *un* i *u* comporten dos creences: d'una banda, creure que no existiria la forma *u* en els usos numerals; de l'altra, Fabra introduïx la forma *un* en els usos ordinals, que presenta com a numerals. Un tal panorama impulsava cap a l'eliminació de la forma *u* (7c):

- 7. Proposta de Fabra sobre les formes *un* i *u* (article de 1923 i les entrades *un* i *u* del DGLC). Síntesi d'una part de la informació vista (§5.1, 4-5; §5.6, 20-21)
 - a. Per a entendre la dualitat *un* i *u*, Fabra no partix de les estructures del català (*{plen > ple}*, *{bon dia / dia bo, el més bo}*).
 - b. Tres dels efectes negatius:
 - i. Les operacions aritmètiques (que havia donat amb la forma *u* en 1912) passen a la forma *un* en el DGLC.
 - ii. Creure que, en els usos adjectius numerals, no hi hauria la forma *u* (§5.1, 3)

- iii. Posar la forma *un* en els adjectius ordinals i presentar les dades com a numerals.
- c. Resultat previsible en els usos adjectivals:
 - i. Suprimir la forma *u* i usar sempre la forma *un*.

Una pregunta interessant és saber si, en 1948, Fabra mantenia la concepció de 1923 i 1932. Les paraules de 1923 (repetides en 8a) no són aplicables als dos casos que en 1948 considera fora dels dies dels mesos (*el dia u de maig, el vint-i-u de maig*): *el set de copes* i dir els números que conformen un número compost (8a.i). Si a això afegim les indefinicions i els silencis del nostre autor sobre les seues variacions, convindrem que no hem obtingut mitjans ni per a dir que en 1948 pensava com en 1923-1932 ni que pensava d'una manera diferent:

- 8. Fabra ¿mantenia en 1948 la concepció de 1923-1932 (§5.1, 4-5; §5.6, 20-21)?
 - a. «Si diem *un pam i dos pams fan tres pams*, és lògic que diguem *un i dos fan tres*, i no pas *u i dos fan tres*.» (Fabra, Conv. Filol. 306, de 1923 [E. B. 566]).
 - i. Les paraules anteriors no són aplicables als usos de *u* considerats en 1948 (*el set de copes; 104 = l'u, el zero, el quatre*).
 - b. Les indefinicions i els silencis sobre les variacions (5a) no permeten contestar a la pregunta.

7.3. INTERPRETACIÓ DEL CAMÍ DE FABRA. EFECTES

En haver descrit les característiques bàsiques del camí que va seguir Fabra en el tractament de les formes *un* i *u*, podem mirar si és factible deduir quina orientació el guiava. Procurarem aconseguir eixe objectiu mirant primer cap als parlants.

En les variacions internes que podem trobar en l'ús de les formes *un* i *u* ¿quina recomanació hauríem de fer? La resposta pareix clara. Com que hi ha en joc una estructura lingüística pròpia (*{plen > ple}*, *{bon dia / dia bo, el més bo}*) i damunt és una particularitat nostra en el conjunt romànic, hauríem de potenciar l'opció que estiga d'acord amb l'estructura interna (9a). En canvi, les limitacions que hem descrit més amunt (§7.2, 3, 4a) i els errors de la concepció desplegada en 1923-1932 (§7.2, 7) varen fer que, en el conjunt de la seua obra, Fabra prenguera el camí contrari al que convenia practicar (9b):

9. En les variacions que hi han en l'ús de les formes *un* i *u* ¿quina orientació hauríem de seguir?
 - a. Potenciar l'opció que està d'acord amb l'estructura de la llengua (*{plen > ple}*, *{bon dia / dia bo, el més bo}*) per dos raons:
 - i. És una estructura lingüística (fonètica i sintàctica).
 - ii. És una particularitat distintiva dins de les llengües romàniques.
 - b. Fabra prengué el camí contrari a l'adequat. Causes:
 - i. Les limitacions descrites (§7.2, 3, 4a).
 - ii. Els efectes negatius de la concepció desplegada en 1923-1932 (§7.2, 7).
 - c. Efecte sobre els parlants alfabetitzats:
 - i. Hem impulsat a rectificar-se els qui usen *u* d'una manera coherent, en compte d'intentar restituir la forma *u* a on s'han produït interferències,

Si ara focalitzem els parlants alfabetitzats, convindrem que no hem fet l'operació que hauríem d'haver desplegat: potenciar la restitució de la forma *u* en els parlants a on s'han produït interferències entre les formes *un* i *u*. Hem anat en la direcció contrària: espentant els parlants que actuen coherentment per a que canvien el seu *u* espontani i coherent per *un*.

Per una altra banda, crec que l'actitud de Fabra no solament perjudica els parlants que responen a la norma «*bon dia / dia bo, el més bo*». Caldria mirar si també fa mal al conjunt dels parlants per la raó que la forma coherent té més força en el conjunt de la llengua de la que suggerixen les gramàtiques estudiades. Com a mínim això fa sospitar l'actuació dels llibres divulgatius, que han de fer llistes com la que hem vist més amunt (§5.1, 6):

10. Mostres de «incorreccions» del *Llibre d'estil de la Diputació de Girona* (2011, www.ddgi.cat/llibreEstil/)

- a. **Al supermercat fan un **dos per u***. [referint-se a un producte]
 - i. *Al supermercat fan un **dos per un***.
- b. **En vull **u**, de portàtil*.
 - i. *En vull **un**, de portàtil*.
- c. **Aneu passant **d'u en u***. [referint-se a homes o a un grup d'homes i dones]
 - i. *Aneu passant **d'un en un***.
- d. **El Girona va guanyar per **dos a u***. [referint-se a gols]
 - i. *El Girona va guanyar per **dos a un***.

Davant de la pressió per a canviar *u* per *un* (10), com que els alumnes no entenen quin és el criteri per a usar la forma *u* i veuen que s'han d'autorectificar sovint (10) convindria mirar si dedueixen una norma molt simple: usar *un* per a tot. Les dades empíriques que m'ha passat Saragossà (11) fan costat a eixa possibilitat:

11. Com que *u* s'ha d'autorectificar (10) i no sap de què depén l'ús de la forma *u*, extrau una regla màximament simple: usar *un* per a tot

- a. Aplicació als ordinals en els dies dels mesos:
 - i. L'autor d'una novel·la del 2002 escriu repetidament *el dia trenta-un de maig*.

- b. En un mateix article, l'autor aplica *un* a un pronom indefinit (*algun*) i a un ordinal (en una enumeració, *u* = primer):
- i. «Tots eren, convé subratllar-ho, catalanoparlants de tota la vida, però els costava d'entendre algú que els xerrava en mallorquí. Ho manifestaven sense cap mala fe: al contrari, ho admetien amb una naturalitat que al visitant li va semblar més aviat desarmadora. **Algun** fins i tot no es va estar de recriminar-li que no vocalitzés amb més claredat. [...] I només pot explicar-se d'aquesta manera per dos motius. **Un**, que la mateixa situació no es dóna mai a l'inrevés [...]. I dos, que aquesta mena de problema tampoc no es detecta en altres idiomes de comunitats civilitzades (Sebastià Alzamora, «Blaveros catalans», *Avui* 14 de febrer del 2009)
- c. Aplicació al pronom *cada u*
- i. «Els ciutadans i els visitants de Barcelona hem vist davant nostre aquestes quatre paraules que si **cada un** les fes realitat, altra cosa no fóra la convivència.» (Saó, 2002, 9, p. 13)
- d. Resultats esportius:
- i. En Canal 9, els locutors deien sovint *Van tres a un*, probablement perquè algun corrector els ho recomanaria.

Si ara recuperem el segon motiu d'este treball (buscar mitjans per a combatre la forma *uno*), haurem d'apuntar si, en la situació descrita, no ha resultat que l'escola valenciana s'ha trobat sense mitjans eficaços per a substituir la forma *uno* d'una part del valencià popular per la forma coherent. Més amunt (§3.3, 11), he opinat que podem fer retrocedir els exemples vius amb *uno* recorrent a una forma tan inequívocament valenciana com és *u* (12b), i això siga quina siga la forma que *u* diga (*uno*, *un* o *u*). Per contra, per a qui diu *uno* les formes amb *un* resulten molles, postisses: impracticables (12c):

12. Efecte del camí seguit (10-11) en l'escola valenciana
- a. No trobar mitjans eficaços per a combatre la forma *uno* d'una part dels parlants.
 - b. Formes inequívocament valencianes, independentment que u diga *uno, un* o *u*:
 - i. *Ha vingut u preguntant per tu*
 - ii. *L'u per l'altre, la casa per agranar*
 - iii. *Amb u, en tinc prou*
 - iv. *El trenta-u*
 - v. *Hi ha un pot de gasolina per a cada u*
 - c. Per a qui diu *uno*, formes postisses, poc practicables:
 - i. *Ha vingut un preguntant per tu*
 - ii. *Amb un, en tinc prou*
 - iii. *Hi ha un pot de gasolina per a cada un*

Lògicament, caldria seguir este treball: com han actuat els diccionaris posteriors al DGLC i les gramàtiques dels segles xx i xxi. També convé estudiar com actuen parlars específics i quines variacions hi han en la llengua escrita al llarg del segle xx. Però tot això és propi d'unes altres investigacions. L'objectiu d'este article només és mostrar quina és la base a partir de la qual cada gramàtic del segle xx deu haver intentat suposar quin seria l'ús de les formes *un* i *u*.

BIBLIOGRAFIA

- AMENGUAL, Juan José (1835): *Gramática de la Lengua Mallorquina*. Palma. Use la segona edició (corregida i augmentada), Impremta de P.J. Gelabert, 1872.
- BALLOT, Joan Pau (1821): *Gramatica y apología de la lengua catalana*. Edició facsímil a cura de Mila Segarra, Barcelona, Altafulla, 1987.

- BOFARULL, Antoni de (1864): *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*. [Reproduït parcialment en *Escrits lingüístics*, Barcelona, Alta Fulla, 1987, ps. 73-203.]. Barcelona, Librería El Plus Ultra de Luis Tasso.
- BOFARULL, Antoni de (1867): *Gramática de la lengua catalana*. [Reproduït parcialment en *Escrits lingüístics*, Barcelona, Alta Fulla, 1987, ps. 205-230.]. Barcelona, Librería El Plus Ultra de Luis Tasso.
- DCVB = A.M. Alcover i F.B. Moll (1926-68): *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca, Ed. Moll, 10 vols..
- DECLC = J. Coromines (1980-91): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona, Curial, 9 vols..
- DGLC = P. Fabra (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona, Edhasa. Use l'edició de 1968.
- FABRA, Pompeu (1891): *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona, L'Avenç.
- FABRA, Pompeu (1898): *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona, L'Avenç.
- FABRA, Pompeu (1912), *Gramática de la lengua catalana*, Barcelona, Tipografia l'Avenç; Massó, Casas & C^a.
- FABRA, Pompeu (1918): *Gramàtica catalana*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, biblioteca filològica, XII. Usem l'edició de 2009.
- FABRA, Pompeu (1919-28): *Converses filològiques*. Volum 7 de les *Obres completes*. Barcelona, Editorial Proa, 2010. Amb les lletres «E.B.», també cite l'edició de Barcelona, Barcino (1954-55), dos volums.
- FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari general de la llengua catalana*, Barcelona, Llibreria Catalonia. Use l'edició de 1968.
- FABRA, Pompeu (1956), *Gramàtica catalana*, Barcelona, Teide.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*. Halle, Max Niemeyer Verlag.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*. València, Torres. N'hi ha una reedició facsimil a cura d'A. Ferrando, Barcelona, Alta Fulla, 1993. .

- SARAGOSSÀ, Abelard (1998): «Teoria, evolució i normativa. Sobre la necessitat de la teoria lingüística i de l'estudi de l'evolució en la comprensió del català i en l'actualització de la normativa», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXIV, I (gener-març), p. 3-29.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2003), *Gramàtica valenciana raonada i popular: els fonaments*. València, Tabarca.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2005): «Per a un estudi de la sintaxi de Jacint Verdaguer», *Anuari Verdaguer* 13. Vic, Eumo Editorial / Societat Verdaguer, p. 41-121.
- VALOR, Enric (1973): *Curso medio de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València, 3i4.
- VALOR, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València, 3i4. (Teòricament és distinta de Valor, 1973).

